

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स

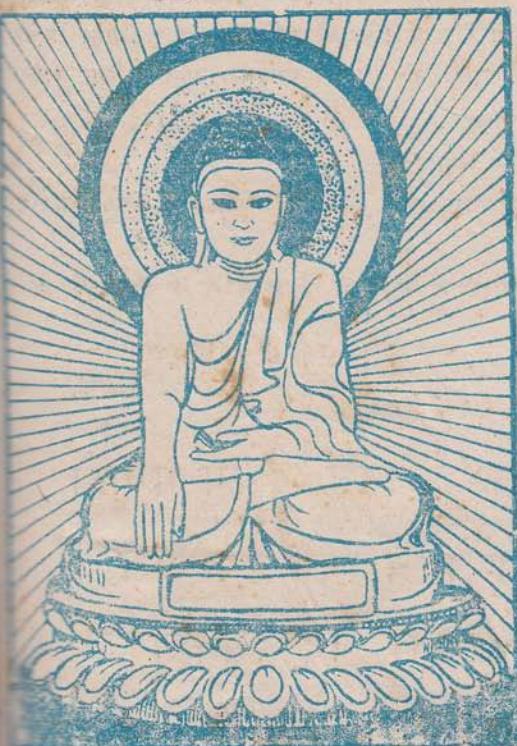

आनन्दभूमि

THE ANANDA BHOOJI

[BUDDHIST MONTHLY]

यस भित्र

बुद्ध वचन	१
सम्पादकीय	२
भौतिकवादी बुद्ध र संस्कार	३
चित्तु ऊँ कित्तिमा महास्थविर	४
बाहरहित बुद्ध	५
“मंत्रोभवनाको प्रभाव”	१२
बुद्धभूमिमा बुद्ध-धर्म अध्ययनको अभाव	१६
प्रज्ञारमा नग्नाएका प्राचीन बौद्धस्थलहरू	१९
भयो बोध र तीन प्रकारका मिथ्यादृष्टि	२५
प्राथना व त्वय् (कविता)	२६
The Buddha, Vishnu and Hindu-	
ism 27	
बोद्ध गतिविधि	३०

[भूमिस्पर्श बुद्धमूर्ति]

बुद्धसम्बत् २५३६
नेपालसम्बत् १९९२
अंक २०

नेपूणिमा
तछला थ्व
अंक ३

★ विक्रमसम्बत् २०४६
★ 1992 A. D.
★ Vol. 20

आषाढ
July
No. 3

“आनन्दभूमि” को जानकारी

- (१) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटी विहारगुठीद्वारा प्रकाशित हुने नेपालको पहिलो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो । यो प्रत्येक पूर्णिमाको दिनसम्माना निस्कनेछ । जुनसुकै महिनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ ।
 - (२) यो आनन्दकुटी विहारगुठीको मुख्यता हो । यसमा बुद्धधर्मसंग सम्बन्धित विषय छापिनेछ ।
 - (३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनै पनि विचारमा लेखकको उत्तरदायित्व लेखकमै हुनेछ, सम्पादकमण्डल हुनेछन् ।
 - (४) लेखकले नेपाली, नेपालभाषा र अंग्रेजीमध्ये कुनै पनि भाषामा लेख पठाउन सकिन्छ र पठाइएका लेख किर्ता पठाउने व्यवस्था गर्न नसकिने भएको ले प्रतिलिपि आफूसँग राखो पठाउनु बाढ्छनीय छ ।
 - (५) लेख पठाउद्वा पूरा साइजको कागजमा एकापटि मात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ ।
 - (६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्ध सम्बन्धी पनि व्यवस्थापकको नाउंमा आनन्दभूमि कार्यालयमा पठाउनुपर्नेछ । पत्रव्यवहार गर्दा आपनो ग्राहक संख्या तथा नाम र ठेगाना राख्नरी लेखिएको हुनु जरूरी छ । ठेगाना हेरफेर हुने भएमा एक महिनाग्राही व्यवस्थापकलाई सूचना दिनुपर्दछ । पत्रिका समयमा नपुगे लिखित सूचना दिने गर्नुपर्दछ ।
 - (७) कुनैपनि लेख प्रकाशित गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादक मै रहनेछ ।
 - (८) नेपालका कुनैपनि भाषामा लेख पठाउन सकिन्छ तर त्यसको लिपि देवनागरी हुनुपर्नां र लेखकी सारांश नेपालीभाषा लेखिएपठाउनुपर्नां ।
- * * * * *

भगवान् बुद्धले प्रथम धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभएको
दिवस गुरुपूर्णिमाको उपलक्ष्यमा बुद्धको उपदेशले
विश्वशान्ति होस् भन्ने कामना गर्दै सकल
मानवप्रति सुख शान्तिको लागि
हार्दिक शुभकामना !

— आनन्दभूमि

आनन्दभूमि

प्रधान-सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष

ध्यवस्थापक
भिक्षु मंत्रो

सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं २-१२८५५
बोष्टबक्स नं. १४१८

कार्यालय
‘आनन्दभूमि’
आनन्दकुटीविहार
बोष्टबक्स नं ३००७
स्वयम्भू, काठमाडौं
फोन नं. २-७९४२०

◆★○◆

◆★○◆

नगर-कार्यालय

श्रीघःविहार
नःबल टोल
काठमाडौं।
फोन नं. २-२७१५०

प्रकाशक

आनन्दकुटीविहारगुठी
आनन्दकुटी, काठमाडौं

मूर्खले मात्र हामीले एक दिन अवश्य मर्नुपर्छ भनी विचार गर्दैन । हामी मर्नेछौं
भनी विचार गर्ने बित्तिकै कलह शान्त हुन्दै ।

भाषाको अनिवार्य शिक्षा

कुनैपनि शिक्षामा भाषाको शिक्षा अनिवार्य हुनुपर्छ । भाषाविना शिक्षाको सार अपुष्ट हुन्छ । संसारको विषय आफैले अनुभव गरेर मात्र सिक्न वा बुझ्न संभव हुँदैन । भाषाले यथेच्च ज्ञान प्राप्त हुन्छ । यसैले राष्ट्रिय पाठ्यक्रमनीतिमा भाषा पढ्ने अनिवार्यता रहनुपर्छ ।

भाषामा जोडिनेहरू प्रायः धर्मको आधार लिन्छन् । कुनैप्रकारको धार्मिक ग्रन्थ वा धर्मसम्बन्धी ज्ञानका लागि तत् तद् भाषा बुझ्नु ज्यादै राम्रो कुरा हो । अङ भौलिक कुरा बुझ्न त भाषा सिक्नु अनिवार्य नै छ । यस सन्दर्भमा हिन्दूधर्मावलम्बीहरू संस्कृतभाषाको अनिवार्यता चाहन्छन् बुद्धधर्मावलम्बीहरू पालीभाषाको अनिवार्यता चाहन्छन्, मुस्लीमहरू अरबीभाषाको अनिवार्यता चाहन्छन् भने अंग्रेजहरू अंग्रेजीभाषाको अनिवार्यता चाहन्छन् । यो कुरा सत्य हो कि कुनैपनि धर्मग्रन्थको लागि कुनैपनि भाषाको अनिवार्यताले विशेष कार्य गर्छ नै । एउटै भाषा सबैको लाभ अनिवार्य हुनु कुनैपनि प्रकारले एकाधिकार लादनुहोस्छ । बौद्धहरूको ठाउँ ठाउँमा यही प्रस्ताव देखिन्छ कि बुद्ध जन्मेको बौद्धदेश भएको हुनाले सबै कक्षामा बौद्धशिक्षा र पालीभाषाको अनिवार्य शिक्षा दिनुपर्छ । यस्तै यस्तै अरु भाषामा पनि प्रस्ताव र माग सुनिन्छ ।

आफूले चाहेको मूल विषय पढेर पढाएर एउटा भाषा अनिवार्यरूपमा पढ्नुपर्ने पाठ्यक्रमको तर्जुमा गर्नु अति आवश्यकमात्र होइन अनिवार्य छ । आजकाल भाषालाई अप्रत्यक्ष राजनीतिको रूपमा प्रयोग गरेको आभास देखिन आइरहेको छ । आफआफ्नो जाति, आफआफ्नो धर्मलाई सर्वश्रेष्ठ र सर्वमान्य बनाउने हेतुले भाषाको अनिवार्यताको माग गर्नु निहित स्वार्थ हो । यस स्वार्थले देखमा विद्रोह हुन सक्छ, वैमनस्यता सृजना हुन सक्छ र मेलमिलाप र एकताको भावनालाई आघात पर्न सक्छ । एकताको सूत्रमा गाँसी राष्ट्रलाई सर्वतोमुखीभावले अगाडि बढाउने नेपालीमात्रको कर्तव्य हो । भेदभाव निरपेक्ष सबैको लागि निःशुल्क अनिवार्य आवश्यकताका कुराहरू सामूहिकभावले अगाडि बढ्ने कार्यक्रमहरू राखी त्यस्तालाई अनिवार्य गराउने माग सबैतक्काट नितान्त आवश्यक छ ।

भाषा होस् वा कुनैपनि कुरा होस् त्यसको उच्चति हुनु आवश्यक छ तर साम्प्रदायिक जिदी कहीं पनि हुनुहोस्न । यसैले बौद्धसमाजमा संपूर्ण पालीकै मात्र जिक्र गरिरहनु र हिन्दू समाजमा संस्कृतमात्र जिक्र गरिरहनु उचित छैन, वरु चाहेमा अनिवार्यरूपमा पढ्न पाउने व्यवस्था भने हुनु आवश्यक यसको लागि संस्कृतको छुट्टै विद्यालय र विश्वविद्यालय भए कै पालीको पनि हुनुपर्छ भनी माग चाहिँ अत्युक्ति हुनेछैन ।

भौतिकवादी बुद्ध र संस्कार

- पुरुष शाकयवंश

मानिस सामाजिक प्राणी हो । समाजभित्रका आर्थिक, सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक यावत् मानव नितिविधिहरूमा संस्कारको प्रबल प्रभावबाट अलग हुने हुँदैन । तसर्थे प्राणीमात्रलाई यस जीवनमा मात्र नभई जन्मजमान्तर निरन्तर भयावह स्थितिमा विसार्दै लैजाने कुण्डलीमात्रका संस्कारको हो । यही संस्कारलाई भगवान् बुद्धबाट घोर तपस्या गरी पत्तालगाउनुभएको ऐउटा बहान् उपलब्धि हो । यस महान् उपलब्धिपञ्चात् राग, दोष र मोहको तृष्णा ज्ञन ज्ञन संबर्द्धने हुँदैजाने संस्कार पुनः उत्पन्न नहुने गरी क्षेदन गर्ने विधि आर्य-ब्रह्मज्ञिकमार्ग पनि उहाँले पत्तालगाउनुभयो । यस संस्कार सम्बन्धमा विश्वमा अवस्थित धार्मिक दर्शनहरू कस्तो वैदिक, क्रिश्चियन, महेन्द्रन, जैन र अरु धेरै दार्शनहरूको के धारणा छ र स्वयं संस्कारले त्यस दर्शनको अनुसरण गर्ने महान् व्यक्तिहरूमा कस्तो भूमिका खेलेको छ, यस सम्बन्धमा चर्चा परिचर्चा गर्नाले संस्कार र संस्कारले गर्ने कार्यकलाप सम्बन्धमा बढी ज्ञान प्रदान हुँदैछ ।

मानवइतिहासमा सर्वप्रथम दर्शनशास्त्रको विधि-धोषणा गर्ने वैदिक दर्शन संस्कारप्रति विश्वास गर्दैन र आत्मालाई विश्वास गर्दै । वैदिक दर्शनको दार्शनिक निमित्तमणि याज्ञवल्क्य भन्नुहुन्छ : 'पतिको निमित्त पति जातो हुने होइन केवल आत्माको निमित्त । पत्नीको निमित्त पत्नी प्यारो हुने होइन केवल आत्माको निमित्त । ज्ञाने निमित्त पुत्र प्यारो हुने होइन केवल आत्माको

निमित्त, त्यसैले यस आत्मालाई प्रत्यक्ष गर्नुपर्छ, मनन गर्नुपर्छ तथा निदिध्यास (सतत ध्यान) गर्नुपर्छ किनकि आत्मदर्शन, मनन, ध्वन तथा विज्ञानबाट सबैथोक जान्न सकिन्दै ।'

यस आत्मा सम्बन्धमा व्यस्त गरेको दर्शन केवल पौराणिकमात्र नभई अति गहन तथा वैज्ञानिक आधार-युक्त पनि छ । यस अर्थले अरु महाद्वीपका बासिन्दाहरू सुसुन अवस्थामा रहेदा एसिया महाद्वीप विशेष गरेर जम्बुद्वीपमा बस्ने बासिन्दाहरू विकसित भइसकेको तथ्य यस आत्मा सम्बन्धमा लेखेको दर्शनले स्वतः प्रमाणित गर्दै । अर्को, प्रायः संसारका सबै महामानवहरू र धर्मगुरुहरू यस एसिया महाद्वीपमा जन्मलिएको अर्थले यो महाद्वीप अति पवित्र पुण्यस्थलको साथसाथे अति सभ्य देशको अंग्रेपत्तिमा हुनुपर्ने हो तर अपशोच यो द्वीप यस्तो हुन सकेन । यहाँका जनताहरू दयनीय अवस्थामा छन्, अशिक्षित छन् । असभ्य छन् । यसको मुख्य कारण हात्तो पूर्वज क्रृषि, मुनि र महिषहरूको गैरजिम्मेवारी तथा स्वार्थपूर्ण संस्कारको कारणले हां । हाम्रा महान् कहलिएका पूर्वजहरू संस्कारको भवचकबाट मुक्त हुन नसकेको र आफू र आपना सन्तानहरूलाई मात्र भलोहुने स्वार्थपूर्ण व्यवहारको कारण अथवा संस्कारको लपेटबाट मुक्त हुन नसकेको कारण नै मुख्य हो । तसर्थे हाम्रा पूर्वजहरूको के कस्तो स्वार्थ पूर्ण संस्कार हो त्यस सम्बन्धमा केही उल्लेख गर्ने उपयुक्त देखिन्छ । यस सम्बन्धम सर्वप्रथम महाविश्वासको यस

श्लोकलाई स्मरण गर्न उपयुक्त देखिन्छ—

वध्यो राजा स वै शूद्रो जपहोमपरश्च यः ।
यतो राष्ट्रस्य न्तडन्सौ यथा बन्हेश्च वै जलम् ॥

अत्रिः ॥ १६॥

“राजाको निमित्त यो उचित छ कि जपहोमादि ब्राह्मणो-
चित कर्म गर्ने शूद्रलाई प्राणदण्ड दिनुपर्छ किनकि जुन
प्रकारले पानी अग्निले नष्ट गर्छ, त्यस्तै प्रकारले जपहो-
मादि गर्ने शूद्रले सम्पूर्ण राज्य नै नष्टगरिदिन्छ ।” यही
शास्त्रीय विधान अनुसार राजा रामचन्द्रले सम्बुक शूद्र-
लाई होमादि गरेको अभियोगमा प्राणदण्ड दिएको थियो ।
(रजनीकान्त शास्त्रीको हिन्दूजातिका उत्थान और,
पतनबाट)

यस्तै यस्तै प्रसंगमा वेद उपनिषद् गरेको महान्
ब्रह्म पाउनुभएका धर्मशास्त्रकार शिरोमणि महाराज
“मनु” को यस श्लोकलाई पनि विचार गर्नै—

ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधिजायते ।
ईश्वरः सर्वभूतानां धर्म-कोशरथं गुप्तये ॥ मनु ॥ १६६॥
सर्वस्व ब्राह्मणस्येदं यत्क्विजजगती गतम् ।
ओष्ठ्यनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणाहंति ॥ मनु ॥ ११००॥
स्वमेव ब्राह्मणो भुक्ते स्व वस्त्रे स्व ददाति च ।
आनूशस्याद् ब्राह्मणस्य भुजते हीतरे जनः ॥ मनु ॥ ११०१॥

ब्राह्मण जन्मलिनासाथ नै पृथ्वीका समस्त
जीवहरूभन्दा ईश्वर हुन्छन् । ती सबै प्राणीहरूका ईश्वर हुन्
र धर्म खजानाका रक्षक हुन् । यस जगत् मा जति सम्पत्ति
छ, त्यो ब्राह्मणको निजी सम्पत्ति हो । आफ्नो उत्तम
जन्मको धारणा ब्राह्मण सकल सम्पत्तिहरू पाउनको निमित्त
योग्य छ । ब्राह्मण यदि पराया अन्न भोजन गर्छ, पराया
वस्त्र लाउँछ र परायाको धन लिएर अरुलाई दिन्छ, ती
सबै उसको आपनो हो, किनभने अरु सबै मानिस
ब्राह्मणहरूको दयाबाट नै भोजन पाउँछन् ।

राग, द्वेष, मोह र तृष्णा सम्बन्धमा मोटामोटा
धर्म शास्त्रहरू लेख्ने धर्मशिरोमणिहरू र राग, द्वेष, मोह
र तृष्णाबाट श्रलग हुन जङ्गलका बाटो लाग्ने महर्षि र
मुनिहरू स्वयं समेत राग, द्वेष र मोहको लपेटबाट श्रलग
हुन नसकी आपनो वर्ग र परिवारलाई मात्र श्रेय हुने,
भलो हुने स्वार्थपूर्ण भावहरूले प्रेरित भई कार्य गरेको
कारणले आज यो जम्बुदीपका बासिन्दाहरूले निम्न गतिका
अवस्थाहरू भोग्नुपरेको छ, यसमा कुनै शंका छैन कारण
देशका बहुसंख्यक जनताहरूलाई शिक्षादीक्षाबाट श्रलग
राखी केवल एक सानो समूहलाई मात्र शिक्षा हासिल गर्ने
एकाधिकार प्राप्त गर्ने प्रयास गरेको कारणले देशका
बहुसंख्यक जनताहरू शिक्षा पाउने अधिकारबाट विचित
हुनुपरेको मात्र नभई शिक्षा हासिल गर्न अधिकार प्राप्त
बर्गहरूले पनि प्रतिस्पर्धाको अभावको कारण शिक्षामा
यथोचित ध्यान पुन्याउन सकेन साथै शिक्षाको मुख्य
लक्ष्य नै ज्ञानबुद्धि आजेन गर्नुभन्दा पनि केवल अरु बर्ग-
हरूलाई शिक्षाबाट विचित गराउने उद्देश्यले केन्द्रित हुन
गयो । यस स्वार्थपूर्ण भावले न आफ्नो वर्गका नै समुचित
उत्थान भयो न अरुलो नै । यही नै जम्बुदीप बासीहरूको
दुर्भाग्यको मुख्य कारण हो । दोष कसको हो ? कसेको
पनि होइन, दोष सबैको हो, कुनैको पनि होइन कारण
यहाँ सबै पात्र संस्कारयुक्त छन् कुनैपनि संस्कारबाट मुक्त
छैन । संस्कारको मुख्य उद्देश्य नै स्वयं आपनो र आपनो
परिवारलाई मात्र भलो हुने तृष्णा जगाउनु हो ।

हात्रा पूर्वजहरूले संस्कारको स्वार्थपूर्ण कृत्यलाई
यथाभूत ज्ञान दर्शन पाउन नसक्नुको कारणले आजका
नयाँ पिंडीहरूले समेत आज त्यस दुष्प्रभावका कारणहरू
भोग्नुपरेको स्वयं नयाँ पिंडीहरूले महसूस गरिरहेका छन्
आज पनि हात्रा बुद्धिजीवीहरूले यस तीतो इतिहासलाई

वातावरण सन्तुलन र संरक्षण गर्ने कार्य प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सबैले आपनो आपनो भूमिका निभाउँदै आएको वातावरण विशेषज्ञहुद्वारा प्रमाणित भएको छ । तसर्थ भगवान् बुद्धद्वारा केवल दयाका अवतार प्रमाणित गर्ने उद्देश्यले मात्र प्रेरित भएर प्राणिमात्रलाई कल्याण गर्नु पर्छ भन्नुभएको अवश्य होइन । आपनो कल्याणको पछाडि अरुको कल्याण गर्ने कुरा लुकेको हुन्छ । यस महान् कार्यमा आपनो र अरुको कल्याण लुकेको तथ्य आँल्याउनु भएको हो । तसर्थ प्रत्येक मानवका साथ साथै प्राणिमात्रलाई कल्याण गर्ने संस्कारको अभिवृद्धि गर्नु नै मानव कर्तव्य हो र मानव कल्याण हो ।

संस्कार प्रबल छ । आज हामीले देखेका छौं, दरेका छौं, र सुनेका पनि छौं कसैलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न चाहन्छ भने केवल आपनो घर आँगनमात्र सफा बरेर पर्याप्त छैन आपनो वरिपरिको साथ साथै समस्त दोल र सम्पूर्ण देशको वातावरणलाई सफा र स्वच्छ राख्नु आवश्यक छ । ठीक त्यस्तै कुनै देशलाई स्वच्छ र रोग मुक्त बनाउन चाहन्छ भन्ने केवल आपनो देशमात्र स्वच्छ र रोग मुक्त भएर पर्याप्त छैन र सम्पूर्ण विश्वलाई नै स्वच्छ बनाउन आवश्यक भएको तथ्य आज संसारमा फैलिएका दातक रोगहुरुबाट प्रमाणित भएको छ । यस सम्बन्धमा भगवान् बुद्धको यस महावाणी एकपटक स्मरण गर्नु अति उत्तम हुनेछ । भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ—“संसार स्वच्छ वातावरणमा व्यतित गर्न केवल मानवकल्याणले मात्र पर्याप्त छैन । समस्त प्राणीहरुको हित र उद्धार हुनु आवश्यक छ । तसर्थ मानवले आपनो कल्याणको पछाडि अरुको कल्याण हुने संस्कारलाई वृद्धि गर्नु आवश्यक छ अन्यथा अरुको साथसाथै आपनोपनि हानिहुने निश्चित छ ।

भगवान् बुद्धको प्राणीमात्रलाई कल्याणगर्ने संस्कारप्रति धेरेंजसो पञ्चिमका विद्वान् हरूले भगवान् बुद्धको असीम दया व्यक्त गर्ने संस्कारलाई दयाको अवतार भनी व्यक्त गर्ने एउटा नारामात्र हो । यसको खास अर्थ छैन । मानिसको मुख्य कर्तव्य मानवमात्रलाई कल्याण गर्ने हो । आज विज्ञानको पर्याप्त विकास भएको कारणले यस भूमागमा रमाउने धेरें प्राणीहरुको कार्यक्षेत्रहरुको लेखाचौखा गर्ने सक्षम भएका छौं र प्रत्येक प्राणीहरुबाट

वातावरण सन्तुलन र संरक्षण गर्ने कार्य प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सबैले आपनो आपनो भूमिका निभाउँदै आएको वातावरण विशेषज्ञहुद्वारा प्रमाणित भएको छ । तसर्थ भगवान् बुद्धद्वारा केवल दयाका अवतार प्रमाणित गर्ने उद्देश्यले मात्र प्रेरित भएर प्राणिमात्रलाई कल्याण गर्नु पर्छ भन्नुभएको अवश्य होइन । आपनो कल्याणको पछाडि अरुको कल्याण गर्ने कुरा लुकेको हुन्छ । यस महान् कार्यमा आपनो र अरुको कल्याण लुकेको तथ्य आँल्याउनु भएको हो । तसर्थ प्रत्येक मानवका साथ साथै प्राणिमात्रलाई कल्याण गर्ने संस्कारको अभिवृद्धि गर्नु नै मानव कर्तव्य हो र मानव कल्याण हो ।

ऋषिमुनिहरुको संस्कारबाट अलग भएर अब हामी किश्चियतपादरीहरु र इस्लाममुल्लाहरुको संस्कार पनि एकपल्ट विचार गर्दौ । आज हामी संसारका सबैभन्दा विकसित र सभ्य कहलिएका यूरोप र अमेरिका आजभन्दा १००० वर्षपहिले पूर्ण बर्बर र असभ्य कहलिएको र देवता र देवअवतार पाइरीलाई विश्वास गर्ने देश थिए । त्यस्तै इस्लाम अथवा मुसलमान जातपनि ।

पुरुषार्थले बुद्ध भन्न सवाल

‘बुद्ध’ हुनु मानिसको सर्वोपरि र पूर्ण अवस्था हो । प्रत्येक मानिसले बुद्ध हुने प्रयास गर्न सकिन्दै, किन्तु ‘बुद्ध’ हुनका लागि अनन्त पुरुषार्थको आवश्यकता हुन्छ ।

(वर्ष २० अङ्क २ वाट क्रमशः)

भिक्षु ऊ. कित्तिमा महास्थविर

- रत्नसुन्दर शाक्य

कुशीनगरमा श्रामणेर महाप्रज्ञाका साथ शासन-ज्योति रहेंद्रआएका थिए। त्यसं अवधिभित्रमा एक दिन कित्तिमा भन्तेले खिँचिदिएको श्रामणेर महाप्रज्ञाको फोटो राखी छापिएको एउटा बर्मोज अब्बावार ऊ. चन्द्रमणि महास्थवीरसमक्ष पुगेको थियो। बर्माका एक दायकले भिक्षु कित्तिमासित सम्पर्क राखी श्रामणेर महाप्रज्ञाको विषय थाहापाई वहाँलाई उपसम्पन्न गराउने लक्ष्य राखी वहाँको खोजबारको निमित्त पत्रिकामा फोटो छापिएको रहेछ। अतः संयोगले श्रामणेर महाप्रज्ञा ऊ. चन्द्रमणि महास्थविरसमक्ष ने रहेको कारण केही दिनपछि (वि. सं. १६८८ को वैशाखपूर्णिमाअग्राहि) ने बर्मा पुगी श्रामणेर महाप्रज्ञाको साथै शासनज्योति उपसम्पन्न भई “भिक्षु महाप्रज्ञा” र “भिक्षु शासनज्योति” हुनुभएको थियो।

यसरी भिक्षु ऊ. कित्तिमाले खिँच्नुभएको फोटोको हेतुद्वारा श्रामणेर महाप्रज्ञाको ‘उपसम्पदा’ कार्य सम्पन्न हुन गएको थियो।

भिक्षु ऊ. कित्तिमाले सारनाथको रेखदेखमात्र गर्नुभएको थिएन, त्यहाँ आवश्यक विभिन्न भवनहरूको निर्माण पनि गर्नुभएको थियो जसअनुसार सन् १६३४ मा वहाँले भिक्षु सीमा-भवन र पुस्तकालयको निर्माण गर्नुभएको थियो भने सन् १६३६ मा “धर्मचक्रविहार” को निर्माण गर्नुभएको थियो।

स्मरणीय छ, वहाँ एवं वहाँका बर्मी दाताहरूले

निर्माण गरेको आधुनिक युगमा सारनाथमा बनिएको त्यस पहिलो सीमागृहमा उपसम्पन्न हुने पहिलो मोक्ष नेपालकै श्रामणेर धर्मलोक (सन् १८६०-१९६७) ले पाउनुभएको थियो। वहाँ सीमा-भवन प्रतिष्ठा भएकै दिन (जनवरी, १६३४ ई.) मा उपसम्पन्न भई “भिक्षु धर्मालोक” हुनुभएको थियो।

अन्य एक स्मरणीय कुरा, २२ नवम्बर १९३६ वा दिन (तेको तिव्वतयात्रावाट फर्क्नुभएको एक हस्तायिद्धि) विपिट्काचार्य भिक्षु राहुल सांकृत्यायनलाई काशी विद्यापीठको तर्फबाट एक मानपत्र प्रदान गरिएको थियो। २४ नवम्बर १९३६ वा दिन त्यही ठाउँ (ठाउन हल-मान पत्र दिएको ठाउँ) मा वहाँले तिव्वतयात्रा सम्बन्धी एक व्याख्यान दिनुभएको थियो, जुन व्याख्यानमा वहाँले यात्रामा आकूले अनुभव गरेर आएअनुसारको खान-पानको पनि चर्चा गर्नुभएको थियो जसअनुसार वहाँले खाना अन्तर्गत याक (एक किसिलको गाई ने) को मासु पनि खाएर आएको कुरा स्पष्ट बताउनुभएको थियो। यस विषयलाई लिएर कयौं हिन्दूधर्माधिकारी एवं धर्मधुरुहरूले वहाँको विरुद्ध कलम चलाएका थिए जसमा मनस्मृतिका महान् ज्ञाता “आचार्य इन्दिरारमण शास्त्री” पनि थिए। वहाँले जोशाजोशाको रूपमा “भारतको लागि बुद्धधर्मको आवश्यकता छैन, बुद्धधर्म त भारतले पर्याँकिसकेको पत्र (काम नलागेको चीज समान धर्म हो) भन्ने शीर्षक राखी एउटा पर्चा निकालेको थियो।

वास्तवमा आचार्य इन्द्रिरामण शास्त्रीलाई पनि

यह थियो कि राहुल सांकृत्यायन पनि मनुस्मृति ग्रन्थका लालू जाता थिए। राहुल सांकृत्यायन त स्पष्ट भन्नुहुन्छ-

“मनुस्मृति (एवं अन्य हिन्दूग्रन्थ) हमारे देशके लालूको वासता और अर्द्धवासताकी बड़ी बनानेका लालूयों से काम करती रही है। इसे (तो धर्मग्रन्थहरू-लाई नयाँ ढंगबाट) व्याख्या करने से कुछ नहीं बन सकता।”

राहुल सांकृत्यायन एक ठाउंमा रहने व्यक्ति लालू, अतः वहाँ व्याख्यान दिसकेपछि गन्तव्य स्थानमा लालूको थिए। अतः त्यसको प्रतिवाद बड़ी जोड़वार लिखु ऊ. कित्तिमाले गर्नुभएको थियो। वहाँले अल्लिवादको रूपमा एक लालू लेख लेखी निःशुल्क वितरण लालूभएको थियो। पछि इन्द्रिरामण शास्त्री, आचार्य चन्द्रमिन्द कौशाम्बी (सन् १८७६-१९४७) लाई साथ लिई वहाँसित माफी माग्न आएका थिए।

सन् १९३६ मा, बर्मामा हिन्दू र मुस्लिमहरूका लालू ठूलो दंगा भएको थियो जुन दंगामा मुसलमानहरूले हिन्दूहरूलाई निकै यातना दिइरहेका थिए। त्यसबेला लिखु ऊ. कित्तिमा बर्माभै थिए। वहाँले हिन्दूहरूको लालू आपना एक शिष्य ऊ. चन्द्रवंशलाई पनि साथ लिई लाउंगाउं, नगर-नगरमा गई बौद्धहरूले हिन्दूहरूको रक्षा लालूपने आवश्यकता जनाउंदै बौद्ध गृहस्थहरूलाई मंत्री र बहानाको उपदेश दिंदै हिन्दूहरूको अवस्था (यद्यपि लिनोहरू छुलाछूत र आचार-विचारमा कटूर थिए) सुधार लाई जानुभएको थियो।

लिखु ऊ. कित्तिमा बर्मीभाषाका सुप्रसिद्ध लेखक थिए। वहाँको लेख बरोबर बर्मी पत्र-पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भइ न रहन्थे। वहाले बर्मीभाषामा छोरै किताबहरू

पनि लेहनुभएको थियो।

हिन्दीभाषा-भाषीहरूकी लागि पनि वहाँले केही किताबहरू प्रकाशित गर्नुभएको थियो जसमा १) सिंगालोवाद सुत्त २) मिलिन्दप्रश्न ३) महापरिनिवाण सुत्त ४) महासतिपट्टान सुत्त ५) ब्राह्मणधर्मसुत्त प्रमुख हुन्।

वहाँले “महास्थविर महावीर ग्रन्थमाला” को प्रकाशानकार्य पनि शुभारम्भ गर्नुभएको थियो जसको प्रथम पुरुषको रूपमा भिक्षु जगदीश काश्यप (सन् १६०८-७६) द्वारा अनूदित (पालीबाट हिन्दीमा) ‘मिलिन्दप्रश्न’ प्रथम संस्करणको रूपमा सन् १६३७ मा प्रकाशित भएको थियो।

लिखु ऊ. कित्तिमाले सारनाथमा मात्र दृष्टि राख्नुभएको थिएन कुशीनगरमा पनि केही वर्ष अगाडि देखि झोपडीमा बलाउंदै आएको ‘चन्द्रमणि निःशुल्क प्राइमरी स्कूल’ लाई सेठ युगल किशोर बिडलाको सहायताबाट एक राज्यो भवन तथार गर्न लगाइएको थियो।

स्मरणीय छ, ३१ नवम्बर १९४४ का दिन नेपालमा बुद्धधर्म प्रचार-प्रसारार्थ सारनाथमा स्थापना भएको ‘धर्मोदय-सभा’ को वहाँ पनि एक संस्थापक सदस्य हुनुहुन्छ। अतः नेपालमा बुद्धधर्म प्रचार-प्रसार गर्न, गराउनमा वहाँको पनि प्रमुख देन रहेको छ। नेपालमा वहाँका शिष्य-शिष्वा प्रवर्जितहरू पनि छन्। तिनीहरू हुनुहुन्छ—

- १) लिखु धर्मानन्द (वि.सं. २००६)
- २) अनागारिका धर्मचारी (वि.सं. १६६१)
- ३) अनागारिका उत्तरा (वि.सं. २००५)
- ४) अनागारिका संघरक्षिता (वि.सं. २०१६)
- ५) अनागारिका अमया (वि.सं. २०२७)

सन् १९४३-४४ देखि बहाँ बनारस को सिंगरा
(भारतमाताको अगाडि) मा एक विहार एवं धर्मशाला-
को निर्माण गरी पूरा ४ वशक (४० वर्ष) सम्ममा रही
भारत एवं नेपालका कथाँ व्यक्तिहरूलाई धर्मबोध गराउनु
भएको थियो ।

बहाँले २३ अप्रिल १९५७ (१० बैशाख २०४४)
का दिन आपनो ८४ वर्षको जीवनकाल त्यही सिंगराको
बर्मीविहारमा परित्याग गर्नु भयो ।

बुद्धबल

- संघरत्न शाक्य
टप्सार, पाल्पा

गोतम तिम्रो जन्मले आज
पवित्र भूमि यो बनायो,
लुम्बिनीबनको पावन भूमिमा
पुष्पको वर्षा गरायो ।

राग र द्वेष मोह र माया
जंजाल त्यागी करायो,
बोधगयाको बोधिपृथक्षमा
पञ्चरश्मो उदायो ।

जगका सारा मानवलाई
सत्यको मार्ग देखायो,
कुशीनगरको शीतल भूमिमा
निवाण पद पायो ।

गुरुसेवा

- प्रहाप्रज्ञा

गुरुविना हामीमा, भयो शोक वृद्धि,
उही बुद्ध संकौँ, कृपा दृष्टि निमित्त ।
पापी हामी सबै, आयौं जम्मा भई
प्रभुको चरणमा, शरण नै मागी ।
लोभ-बोधबाट, हुने मोह चित्त
यति छोडिहालों, काम मायाजाल ।
पाँचै रंग पाई, आँखा नै लोभियो
आठै स्वाद संक्षी, मुख नै रसायो ।
बति जाल माया, आँखाद्वारा छोपी
येन केन भई, भूल गर्ने हामी ।
जति पटक हामी, जति फेरि आयौं
यस जन्ममा पनि, अज्ञानी नै भयो ।
पापले व्याप्त भई, पापी बनीरह्यौं
धर्मको कुरा नजानी, धुमिनै रह्यौं ।
यो पाप पखाली, गर्ने कसो शान्त ?
प्रभु गुरुलाई, विन्ति गर्ने यो हात ।
शत्रु-मित्र भनी, चिन्हिने कसरी ?
प्रभुको कृपाले, पन्छिहालछ जाली ।
सत्त्व प्राणी हाय ! आमा वावु भनौं
करुणाको मूल सम देख्ने भयो ।
अर्को छैन कोही, प्रभु जस्तो गुरु
कृपा दृष्टि राखी, बोधिज्ञान देउ ।
प्राणी भएसम्म बोध गर्नु पर्छ
प्रभुको पाउमा, शरण चाहिन्छ ।
जहाँ जन्मेपनि, बोधिज्ञान पाओं
दुःखी मन भई मार्गाँ यति पाओं ।

★ अनु- दिव्यरत्न तुलाधर

वादरहित बुद्ध

-डा० गणेश माली

संसारमा धेरे वादहरू छन् । अचेत प्रमुख स्थान भौतिकवाद र अध्यात्मवादले पाएका छन् । भौतिकवादको मूल केन्द्रविन्दु प्रकृतिस्थित पदार्थ तथा चाल हुन् । भौतिकवादग्रन्तसार पदार्थहरूमा भैरहने क्रिया प्रतिक्रियाके सिलासिलामा संसारमा जे जति छन् सम्भव भएका छन्, पदार्थमें भैरहने गतिविधिहरू ने स्नायुप्रणाली तथा मनका कारणहरू पनि हुन् । यसको विषयीत अध्यात्मवादले मनलाई आपनो केन्द्रविन्दु बनाएको छ । मन प्राथमिक तत्त्व हो जुन पदार्थको माध्यमबाट व्यक्त हुन्छ । यसको कलस्वरूप आत्मा र विश्वात्मा जगत्का परिचालकका रूपमा रहेका छन् । पदार्थ मनको लागि एउटा आश्रममात्र हो जसद्वारा मन आफूलाई नानाविधिहरूबाट व्यक्त गर्दछ । जीवित प्राणीहरूमा मन स्नायुप्रणालीको आश्रयबाट आफूलाई व्यक्त गर्दछ तर स्नायुप्रणालीमन्दा पर विश्वप्रवाहमा पनि मन परमात्मतत्त्व वा आत्मतत्त्वको रूपमा व्याप्त छ । आत्मतत्त्वलाई पनि अध्यात्मवादीहरू परमात्मतत्त्वके अंशको रूपमा लिन्छन् । यसरी परमात्मतत्त्वलाई मनको मूलाध्य तथा सर्व व्यक्तिगत मनहरूको अन्तिम विश्वामस्थान पनि मान्दछन् ।

अध्यात्मवाद र भौतिकवादका बीचको खिंचातानी-ते बुद्धलाई पनि छोडेन । विश्वका महान् विभूति बुद्धलाई दिणुको नदीं अवतार बनाएर अध्यात्मवादीहरूले आपनो अछाडाभित्र हुल खोजे भने बुद्धधर्मलाई भौतिकवादको भग भनेर भौतिकवादीहरू आपनो अछाडामा ताज्ज पुरेका

छन् । दुवंको खिंचातानीमा स्वयं वादरहित बुद्ध पनि अचेत विवादको विषय बन्न पुरेका छन् ।

बुद्ध हनुमन्दा अघि उनी सिद्धार्थ गौतम राजकुमार थिए । यसबेला राजपरिवारदो इदर्श थियो प्रजाको सुखशान्तिका निमित आफूलाई उत्सर्ग गर्नु । यही परिपाटीमा अगान्त र दुःखीहरूले छटपटाएका गौतम बुद्धले यस्तै अशान्त र दुःखी हृदयलिई तडपिरहेका जनताको लागि केही ठोस काम गर्ने अठोट गरी आपना सम्पूर्ण सुखसप्तल राजपाट समेत छोडी तपस्यामा उब्बले निर्णय गरे ।

यसबारे हीरामान गुरुड 'स्याइना' जिडित 'सिद्धार्थको गृहत्याग एउटै कारण?' शीर्षक लेख (आनन्दभूमि वर्ष १६ अङ्क ८) पनि मननयोग्य छ । अवश्य पनि महान् प्रेरणा नमै केवल चार निमित (बृद्ध, रोगी, मृतक र सन्धासी) देखेरमात्रै राजपाट छोडिहिँडे भन्ने कुरा नहुन सक्छ किनमन्ने २६ वर्ष रो उमेरसम्म पनि बहुश्रुत र प्रतिभाशाली अनेक ज्ञान र सीपयुक्त सिद्धार्थले यस्ता निमितहरूसित परिचित नहुनु भनेको कठिन कुरो हो । शायद कोलीयबीचको बैमनस्य, शावयहरूको त्यस बेलाको हीन दिथिति, अशान्ति र दुःखको आगोमा तडपिरहेका आपना प्यारा नागरिकहरू र जनताको सुखको निमित उत्सर्ग गर्ने राजवरम्परा आदिले उनलाई प्रेरित गरेको हुनुपर्छ । बुद्धले त्यति बेलाका महान् दार्शनिक र योगीहरू आलार कालाम र रामभद्रबाट अर्किचन्त्यायतन,

नं बसंजामासंजायतन आदि योग सिकेका थिए तर त्यस-
बाट आपना समस्या समाधान हुने नदेखी उबास भई
आपने मौलिक खोजमा लागेका थिए (बोधिराजकुमार
सूत्र)। यस सूत्रमा पनि बुद्धले आपनो गृहत्यागको कारण
चार निमित्त बताएका छन् तर अपितु मुख-गान्तिको खोजी
बताएका छन् जसको खोज दरबारी सुखसप्तभित्र संभव
थिएन। शान्तिको ढोजीमा जुन आर्यसत्य पतालगाए
त्यो केवल कपिलबस्तु निवासीहरूको लागि मात्र नभै
सम्पूर्ण मानवमाजको लागि न हुन गयो।

बुद्धले धर्म आर्यत् सत्यलाई ज्ञुनरूपमा देखे तथा
ग्रहण गरे त्यसमा आपनो सम्यक्दृष्टिलाई सबै प्रकारका
बादबाट श्रलग राखेका छन्। बुद्धका पालामा पनि करीब
१६०-१७ बटा बादहरू थिए। त्यसताका प्रचलित बादहरू-
लाई उनी मतहरूको कांतार अथवा जंजाल संज्ञाये जसमा
फौसेर सत्य अथवा धर्म पाइन्नथ्यो। बुद्धले सत्यता अथवा
यथार्थतालाई नै धर्मको संज्ञा दिएका थिए र उनले एक-
बार एक भिक्षु बक्कलीलाई भनेका पनि थिए। “हे
बक्कली ! भेरो रूपलाई के हे ?” जसले धर्मलाई देख्छ
उसले मलाई देख्छ ।” यहाँ धर्मको अर्थ कुनै बाद नभै
सत्यता हो ।

बुद्धले आपना अनुयायीहरूलाई पनि निर्वाणमा
सहायक विचारधाराहरूलाई समेत आपनो टाउकोको भार
गरी नराख्नको लागि आह्वान गर्ने जसरी कि खोला तरी
गएपछि डुँगालाई किनारमा छोइनुपर्छ, बोकिरहनु
आवशकक हुँदैन। त्यस्तै एकफेरा आलार कालामहरूको
गाउँमा जाँदा त्यहाँका मानिसहरू अन्योलमा परी कुन
मतलाई ठोक मान्ने भन्ने प्रश्नको उत्तरमा बुद्धले कुनै
बादमा नफेसी स्वविवेक र स्वतन्त्र चिन्तनले आफूलाई
ठोक जेकेको दृष्टिकोण राख्ने उपदेश दिएका थिए ।

शरीर तथा जीव एउटै हो वा श्रलग श्रलग हुन्-यी दुइचै
दृष्टिकोणलाई उनले थ्रेष्ठ जीवनको लागि उपयुक्त मान्दैन-
ये किनकि एउटै हो भनेमा पनि र श्रलग श्रलग हुन्
भनेमा पनि स्वेच्छाचारी जीवनलाई नै टेवा मिल्ने हुन्छ र
थ्रेष्ठ जीवनबाट विमुख हुन सक्छ । त्यस्तै उनी आफूलाई
न शास्वतवादी न उच्छेदवादी मान्दैये र कतिपय निरर्थक
दार्शनिक उल्जनहरूमा उल्जनभन्दा तिनीहरूबारे आर्य-
मौन पालनगर्नु थ्रेयस्कर सम्भन्धे जसलाई उनी आपना
अद्वक्षयहरू भन्दैये ।

आर्यसत्यको खोजीमा लागेका बुद्धले सबैप्रकारका
दार्शनिक परिकल्पनाहरू र उल्जनहरूबाट बच्न कुशल
वैज्ञानिकले जस्तै केवल यथार्थतामा आधारित तथ्यहरूलाई
नै आपनो चिन्तनको आधार बनाए जुन तथ्यलाई
कुनै हालतमा पनि नकार्न सकिन्नथ्यो र वैज्ञानिकहरूले
प्राकृतिक नियमहरूलाई जस्तै उनका आर्यसत्यहरूलाई
पनि कुनै बुद्धले कुनै बेलामा पनि उधारेर मानिसहरूलाई
बोध गराउन सक्नेछ भन्ने उनको धारणा थियो । यस-
कारण उनले आफूलाई तथागत आर्यत् जसरी आए अरु
बुद्धहरू उसरी नै आएका मान्दैये । बास्तवमा आर्यसत्य-
लाई नै उनी प्राथमिक मान्दैये बुद्धहरू त उनीहरूलाई
बोधगरी प्रकट गर्न आएका निमित्तहरूमात्र संज्ञाये ।

बुद्धका आर्यसत्यहरू, यथार्थतामा आधारित एवं
बादहरूबाट पर छन् भन्ने कुरा उनका मूलभूत सिद्धान्त-
हरूबाट स्पष्ट हुन्छ । संस्कार (मानवनिमित वा प्रकृतिमा
बनेका सम्पूर्ण बर्नु वा बर्नुस्थितिहरू तथा तिनका
मानासिक आकृतिहरू) अनित्य छन्, परिवर्तनधर्म छन् ।
सबै प्रकारका धर्म (बस्तु वा बस्तुका स्वभावहरू) अनात्म
छन् (न म हो र भेरो हो) सबै प्रकारका संस्कारहरू
अशान्ति एवं क्लेश उत्पादक हुन् अतएव दुःख हुन् ।

जिने हरुको बारेमा यथार्थ कुरा थाहानपाउनाले नै (अर्थात् अविद्याको कारणबाट नै) संस्कारहरू बटुलिन्छन्, तिनीहरूमा तृष्णा उत्पन्नगरिन्छ। अनि भवचकमा फैसिन्छ र जसरी भवचक घुम्ने प्रकृया अर्थात् कारण—कार्य पद्धति लागू हुन्छ अथवा उनका शब्दमा भवचकलाई जंजीरहरू (अविद्या—संस्कार-नाभूप-विज्ञान-घडायतन-स्पर्श-वेदना-तृष्णा-उपादान-भव-जाति—जरामरणादि) प्रतीत्यस्तमुसञ्च छन्। प्रज्ञाचक्षुद्वारा यथार्थ सत्यको साक्षात्कार भएमा (अर्थात् अविद्या नरहेमा) संस्कारको निस्सारताबारे ज्ञात ई तृष्णाको बन्धनबाट छुट्न जान्छ र परम शान्तस्थिति (निर्वाण) प्राप्त हुन्छ। यो कुरा उनी आफ्ने अनुभवबाट अस्यक्ष गरी उपदेश गरेका हुन्।

अब यसप्रकारको दृष्टिकोण राख्ने बुद्धलाई भौतिकवादी भन्ने कि अध्यात्मबादी ? बास्तवमा बुद्ध दुर्ब होइनन्। आफ्नो सभ्यताको खोजमा उनले वादविवाद वा फैसेका ईश्वरलाई पनि ल्याएनन्। मन र पदार्थ एउटै हुन् वा प्रलग अलग, मरेपछि तथागतको के हुन्छ ? लोक जान्त कि अनन्त ? लोकको आदि कारण क्यै छ कि ? जोव र शरीर एउटै हुन् ? इत्यादि विवादलाई आफूबाट दाढा अकथनीय वा अवस्थायको स्थितिमा राखेर नै उनले यथार्थसत्यको खोजी गरेका हुन्।

बुद्धले आफ्नो जमानाका केही लोकप्रिय अवधार-साहूलाई यथावत लिए, यसबारे माथापच्ची गरी जनतालाई प्रलम्फ्याउने काम उनले मरेनन्। स्वर्ग तथा नरक, कार तथा देवगण, अनेक लोकहरू, पुनर्जन्म र भवचकबाट नड्डेसम्म जन्म लिइरहनुपर्ने स्थिति इत्यादि त्यतिबेलाका जागाजिक अवधारणाहरूमित्रै रही उनले आफ्ना सत्यहरूलाई प्रकाशमा ल्याए। उनको मूल ध्येय समाजमा जान्ति ल्याउनु तथा ध्यक्तिगत जीवन परमशान्त (निर्वृत्त) रूप ध्यति गर्नु थियो र समाजमा अशान्ति ल्याउने

खालका मिथ्यादृष्टिहरू तथा आखण्ड र दुराचारहरूको उनले विरोध गरेका थिए।

यथार्थतामा आधारित भएका ले नै उनका सत्यताहरूमा वैज्ञानिकता हुन सक्छ, उनको स्वतन्त्र चिन्तनको शैलीमा वैज्ञानिकता हुन सक्छ तर त्यतिले उनी भौतिकवादको सांघरो घेराभित्र अटाउँदैनन्, नै त परमशान्त स्थिति वा निर्वाण प्राप्त गर्दैमा अध्यात्मबादको संकीर्ण घेराभित्र नै उनी अटाउन सक्छन्। बुद्धले नै पदार्थ शक्ति जस्ता भौतिक सत्त्वलाई जगत्को नूलतस्व भानेका छन् न आत्मालाई नै। दुःखगिनमा जिनिरहेको मानवदृष्ट्यलाई शीतल गर्नु नै उनको मूल ध्येय थियो। जसरी कि उनी भन्छन् दुःखरूपी बिवालु वाण लागेको व्यक्तिले यदि यो भन्छन् भने कि जबसम्म यो वाण कसले हानेको हो, किन हानेको हो, कसरी हानेको हो, यो वाण कसरी कसले बनायो, यो वाण हान्ने मान्छे कुन प्रकृतिको छ, यी सबै यथार्थ नजानी म वाण निकाली औरपिंड गदिन भन्यो भनेयो सबै थाहापाउनुप्राप्ति नै उनी बिवालु वाणको प्रभावबाट मरिसक्छन्। भौतिक तथा अध्यात्मबादका सांघरा घेराहरूबाट माथि उठेका गौतम बुद्ध बास्तवमा उनका आर्यसत्यहरू जस्त महान् स्वतन्त्र र बादरहित छन्।

ओध

तत्काल थःत जूऽगु नोक्सान खनाः थःके थःगु मनया चोट्यात कोध धाइ। थव छगु द्वेष्या अंश खः। थवहे ओधं स्यायेगु दायेगु पापकर्म याकीगु खः।

“मैत्रीभावनाको प्रभाव”

- नगमा शाक्य
ललितपुर

मैत्रीको साधारण ग्रथं मिक्रता, स्नेह अथवा मिद्भाव राख्नु हो । स्नेह राख्नु र सबै प्राणीउपर नरम चित्त गर्नु नै मैत्री हो तर स्नेह राख्नुको ग्रथं रागमा विलीन हुनु होइन । जहाँ राग हेष हुन्छ त्यहाँ मैत्रीभाव हुँदैन । क्रोध विरुद्धको राग्नो इच्छा राग्नो विचारलाई नै मैत्रीभाव भन्दछ । मैत्रीको लक्षण सबै प्राणीप्रति हित वा उपकार गर्नु हो । मैत्रीपारिमितामा आपनो पराई उच्चजात, नीचजात भन्ने भेदभाव हुँदैन । मैत्रीको मुख्य काम नै राग्नो कामकुरालाई प्रकाश पार्नु र क्रोधलाई नष्ट गर्नु हो । मैत्रीभावनाले शब्दलाई पनि मिद्भाव राख्ने र उसको भलाई होस् भन्ने भावना गर्दछ अथवा आपनो चित्तने ग्रहणलाई राग्नो होस् भन्ने कामना गर्नु नै मैत्रीभावना हो । आफूलाई जति सुख हुनु मनपर्छ त्यति नै अरुलाई सुख दिनु मैत्री हो । मैत्रीभावनाले गर्दा भगवान् बुद्धले आफूलाई मार्छु भनी आएको देवदत्त, मानिसहरूलाई मारेर छाँलाको माला लगाउने अंगुलिमाल, धनपाल हाती र आपनो छोरा राहुलप्रति समान चित्त राख्नुभएको कुरालाई सम्झन लायकको छ । मैत्रीभावनाले गर्दा शब्दभाव घृणाभाव हटेर अरुको प्रिय बन्न पुछ । यस सम्बन्धमा एकजना महाजनकी छोरीको उदाहरण उल्लेख गर्दछु जसमा एउटी नारीले आफूलाई मार्छु भनी इघ्यले चूर भएर आएको गणिकाको क्रोधलाई सहेर त्यसमाथि मैत्रीभावना राखेर पछि ती गणिकालाई बुद्धको मंगलमयी उपदेश सुनाई सुमार्गमा ल्याउन सकल भइन् ।

महाकाश्चिक भगवान् बुद्धको मंगलमयी उपदेश

पृथ्वीका चारै दिशामा गुड्जाप्रमाण भइरहेको थियो । घरदेखि लिएर दरबारसम्म पनि वहाँको उपदेशको पालना भइरहेको थियो । नीलो स्वच्छ सागरका लहर तथा शब्दलाई प्रतिध्वनित गरी सबै प्राणीलाई विपत्तिबाट मुक्ति गराइदियो । यस समय अर्थात् भगवान्को जीवनकालमा राजगृहमा सुमन थेठी भन्ने महाजन थियो । महाजनको आज्ञा पालक नोकर पूर्ण थेठी जसले आपनो स्वामीको आज्ञा पालन गर्ने अर्कोतिर भगवान् बुद्धको दिव्य उपदेश अनुसार जाने उसको अधिष्ठान थियो । एक दिन राजगृहमा ठूलो उत्सव भयो । त्यस उत्सवमा भागलिन परिवार सहित सुमन थेठी पनि जानलागेको थियो । त्यसबेला सुमन थेठीले पूर्णलाई सोध्यो— “तिमी खेतमा काम गर्न जाने कि उत्सव मनाउन जाने ?” पूर्णले जवाफ दियो— “उत्सव त धनीहरूको माव हो, हामी निर्धनहरूले के उत्सव मनाउने । यदि तपाईं सोग दया छ भने भलाई खेत जोत्ने सामान दिनुहोस् ।” त्यसोभए त्यस कामको लागि केही बढी पैसा दिन्छु भनी सुमन थेठीले पूर्णलाई खेतमा काम गर्नको लागि आज्ञा दियो । यो कुरा पूर्णले घरमा आपनी पत्नीलाई सुनायो । विचरी पत्नीले बढी पैसा पाउने कुरा सुनेर खुशी भई पूर्णलाई खेतमा जाने तयारी गरी बिदा दिइपठाइन् । आपनो पति गएको केही घण्टापछि आफू दिउंसोको खाजा बनाउन गइन् ।

राजगृहका धनीहरू उत्सव मनाउदै थिए भने परीबहरू पूर्णले जस्तै खेतमा काम गरिरहेका थिए । केही-

वेत्यपछि पूर्ण थकाइमार्नको लागि ठाउं मिलाउंदै थियो उचानक उसको श्रांघा अग्रश्रावक सारिपुत्रकहाँ पर्यो किनकि महायेर सारिपुत्र त्यो दिन निरोध समाप्ति ल्पानबाट उठनुभई श्राज म कुन दुःखीलाई उपकार गरू उन्ने विचार गरिरहेको बेला वहाँले पूर्ण श्रेष्ठीलाई देखनु-यो र उसको अगाडि जानुभयो । अग्रश्रावक आफू सामु जाइरहेको देखेर वहाँलाई पानी, दतियन अप्रित गन्यो । वहाँ हात मुख धोइसकेपछि नगरतिर जानुभयो । श्रद्धावान् पूर्णले यस्तो मनमा राख्यो—“यदि मेरी पत्नीले वहाँ भएको बेलामा भोजन ल्याएको भए म त्यो भोजन वहाँलाई दान विएर म केही कृतार्थ हुन्छुहोला । साँझपछ नूंकी पत्नी भोजन लिएर पूर्णकहाँ जानको लागि निस्किन् । बीच बाटोमा उसले अग्रश्रावक सारिपुत्रलाई देखिन् पूर्ण श्रेष्ठीभाव श्रद्धावान् नभएर उनको पत्नी पनि नितिके श्रद्धामयी स्त्री यिइन् । त्यसैले पूर्णकी पत्नीको मनमा श्रद्धा उत्पन्न भयो र शुद्ध चित्तले भोजन वहाँलाई बढाइन् । वहाँले पनि श्रद्धाले भरिएको दानलाई आपनो मनमा लिनुभयो र इच्छापूर्ण होस् भनेर कामना गरी आपनो बाटो लाग्नुभयो ।

श्रद्धामयी स्त्री फेरि घरमा गएर छिटो छिटो भक्तो भोजन पकाएर आफ्नो पतिको निस्ति भोजन लिएर बेलमा गइन् । आपनो पति भोजनलाई परिहरहेको देखेर बनामागी बाटोमा अग्रश्रावक सारिपुत्रलाई झेटेको र भोजन दान दिएको कुरा बताइन् । यो कुरा सुनेर पूर्ण श्रेष्ठी खुगीले गद्गद भएर भन्यो—“मेरो पनि यही इच्छा थियो छै ।” भन्दै ल्याएको भोजन खाई केहीबेर आराम भयो । पछि उनीहरूले केही सुनका ढल्ला देखे । लोभको लुच्चा नमएको पूर्णले आपनी पत्नीलाई त्यहाँ बसिराख्ने उपदेश दिएर आफू एउटा थालभरि सुन राखेर राजाकहाँ भयो र सुन प्राप्त भएको घटना सुनाएर त्यो सुन राजालाई

सुम्पिदियो । राजाले सुन लिँदै भने—“यो तिमीहरूको पुण्यले पाएको धन हो । ल भन अब तिमीलाई के चाहियो ?” पूर्ण श्रेष्ठीले जवाकदियो—“मेरो आपनै घर छुन, त्यसैले सुन ल्पाउनको लागि गाडा र केही मानिस चाहियो ।” तुरुन्त राजाले गाडा र मानिसहरू पठाइदिए । ती मानिसहरूले गाडा ल्याउंदा त्यहाँ सुन देखेनन् । यो कुरा राजालाई सुनाए । राजाले उनीहरूसँग सोधे—“तिमीहरूले त्यो सुन कसको भनी समझ्यौ ?” उनीहरूले भने—“हामीले राजाको सुन भनी समझ्यौ सरकार ।” राजाले भने—“होइन त्यो सुन पूर्ण श्रेष्ठीको पुण्यको प्रभावले पाएको हो । त्यसैले तिमीहरूले पूर्ण श्रेष्ठीको नाममा राख्नुपर्छ । “ती मानिसहरूले राजाले भने अनुसार सुन आपनै संज्ञे ।” पछि सुन स्पष्ट देखायन्यो । त्यो सुन प्राप्त भएको कारण निरोधसमाप्तिबाट उठेको मिक्षुलाई दान दिएको प्रभावले गर्दा पूर्ण श्रेष्ठीलाई फल प्राप्त भएको हो । भगवान् बुद्धको धर्ममा सानो पुण्यले गर्दा पनि ठूलो फल प्राप्त गर्ने र ठूलो पुण्य गर्दा ठूलै फल प्राप्त गर्दछ । राजा पूर्णश्रेष्ठी-सँग अति प्रसन्न भएर उसलाई धनी श्रेष्ठीको पदमा राखिदियो ।

पूर्ण श्रेष्ठीको मन विरत्नतिर झुकेको थियो । अतः उसले भगवान् सथागत सहित मिक्षुसंघलाई सात दिनसम्म भोजन दान दियो । अन्तिम दिनमा पूर्ण, पूर्णकी पत्नी र छोरी उत्तराले भगवान् बुद्धको मंगलमय उपदेश सुनेर श्रोतापत्ति फल प्राप्त गरे ।

सुमन श्रेष्ठीले हरेक गुणले सम्पन्न उत्तरालाई बुहारी बनाउने कुरा उठायो । सुमन श्रेष्ठीको आपनो परिवार बुद्धधर्ममा विश्वास नगर्ने भएको ले पूर्ण श्रेष्ठीले आपनी छोरी त्यहाँ दिन मन गरेन । पछि उनका साथीहरूले पहिला तिमीलाई उपकार गरेको गुणलाई समझनुपर्छ

भनी भनेको कारणको साथै कर गरेको ले बाध्यन एर त्यस कुरालाई स्वीकार गयो र शुभदिनमा हृषकासाथ उत्तरां को बिवाह सुमन थेठीको छोरासंग गराइदियो । दानी, अद्वाले युक्त उत्तराले शुरु-शुरुमा आफू नयाँ बुहारी भएकी ले धर्मको केही कुरा उठाइनन् । पछि उसले आपना स्वामीलाई प्रार्थना गरिन्, “मेरो महिनाको आठ दिन उपोसथ व्रत बस्ने इच्छा छ ।” उसको स्वामीले यो कुरा स्वीकार गरेन । बिवाह भएर केरि उनले अनुरोध गरिन् कि बर्बास तीन महिनामात्र उपोसथ व्रत बस्नु । यसमा पनि स्वीकृति दिएन तर पनि उत्तरा निराश भइनन् । पछि केरि एक महिनाका समय मागिन्, त्यो पनि व्यर्थ भयो । केरि १५ दिनको लागि मात्र अनुरोध गरिन् । त्यो पनि स्वीकार गरेन । उनका पतिले कडा शब्दमा भन्यो—“तिमीलाई एक दिनको पनि व्रत बस्न दिनेछैन ।”

यो कुरा सुनेर उत्तरालाई आपनो जीवन बन्दीहरूको जीवन जस्तो लायो । बिवाह भएर उत्तराले आपना बाबुलाई चिट्ठी लेखिन्—‘मैले धणिकको लागि पनि पुण्य गर्न पाइन, केवल पिंजडाको मुगा जरतै बन्दीजीवन बिताइरहेकी छ, त्यसले मलाई पन्ध्र हजार रूपैयाँ पठाइ-दिनुहोला ।’

पूर्ण थेठीले यस्तो खबर पाएपछि तुरुत छोरीलाई रूपैयाँ पठाइदियो । त्यो पैसा उत्तराको हातमा धरेपछि उत्तराले त्यस नगरका प्रसिद्ध सिरिमा भन्ने गणिकालाई बोलाउन पठाइन् र भनिन्—“बहिनी, म पन्ध्र दिनको लागि उपोसथ व्रत बरन चाहन्छु । तिमीले त्यस दिनसम्म मेरो स्वामीलाई सेवा गर्नुपर्यो, त्यसको लागि म तिमीलाई पन्ध्र हजार रूपैयाँ दिन्छु ।” यो कुरालाई गणिकाले स्वीकार गरिन् । अनि उत्तराले आपनो स्वामीलाई पनि विति गरिन्—“स्वामी तपाईंले पन्ध्र दिनसम्मको लागि सिरिमालाई आपनो साथमा राख्नोस् म व्रत बस्न

चाहन्छु ।” यस कुरालाई बल्ल उनले स्वीकार गयो । अद्वाले विभोर भएकी उत्तरा दिनदिने भगवान् बुद्धकहाँ गएर उपदेश प्रहण गरी सुखपूर्वक जीवन बिताइराखिन् । व्रत बसेको १५ औं दिनमा भगवान् सहित भिक्षुमहासंघलाई भोजन गराउनको लागि भोजनको तयारी भइरहेको थियो, त्यसकाममा उत्तरा पनि अरु स्वीको साथमा बसेर काम गर्दै थिएन । यो दृश्य उत्तराको स्वामीले देख्यो । र यसरी मनमा राह्यो, ‘मज्जाले रानी भई बस्ने ठाउँ-लाई छोडेर दासीको रूपमा काम गरिरहेको भन्दै मुसुकक हाँस्यो ।’ यसरी हाँसेको देखेर सिरिमाको मनमा किन होला भनी लागेर झ्यालबाट हेर्दा अगाडि उत्तरालाई देखिन् । सिरिमाको मनमा त्यतिका दिनसम्म मैले सेवा गरेर तरपनि उत्तराको मनमा उत्तराको माया रहेछ भनेर रिसले चूर भई अब म उत्तरालाई भारेर नै छोड्छु भनी उत्तरा कहाँ गइन् । उत्तराले टाउँदेखि सिरिमा रिसको बेगमा आइरहेको देखेर त्यसको कोधलाई शान्त पार्न आफूले कोध ननिकालिकन मैत्रीभावनामा निमग्न भइरहिन् । सिरिमा अगाडि अगउनसाथ उत्तरालाई चुलोमा बसालिराखेको कराही जसमा तेल तताइराखेको थियो, त्यसलाई एकैबोटि उत्तराको जीउमा खन्याइदिइन् । मैत्री र सहेको बलको प्रभावले उत्तरालाई त्यो सातो तेल शीतल मलहम जस्तो भयो । केही दोष नपाएकी मालिकनीलाई यस्तो गरेको देखेर अरु नोकर्नौहरू दगुरेर आएर सिरिमालाई गाली गरे साथै घिट्न थाले । यस अबस्थामा पनि उत्तराले सर्वप्रति मैत्रीभाव राखेर भनिन्—“तिमीहरूले उनलाई नपिछन् । सिरिमाले सहयोग गरेर मैले यसरी धर्म गर्ने औसर पाएको हूँ ।” सिरिमाको गुण यो संसारमा राख्नलाई पनि ठाउँ पुग्दैन ।” यो कुरा सुनेर सिरिमाको आँखा खुल्यो र मनमनै भनिन्—“म जस्तो पापिनीमाथि यत्रो दया राखेको यो धर्म सानो खालको धर्म होइन ।”

उनसे आपनो अपराधलाई बुझिन् र उत्तराको खुटा समाई
रोईरोई भनिन्— “आयें, मलाई क्षमागर्नूस् ।”

उत्तराले शान्त स्वरमा भनिन्— ‘मसेग क्षमा
मान्ने होइन । भोलि मेरो घरमा भगवान्बुद्धसहित भिक्षु-
हँ हल पालनुहुन्छ । त्यही बेला तिमी पनि आउनू, त्यही
तिमीलाई क्षमामिहेछ । भोलिको दिनमा उत्तराले
भगवान्सहित अरु भिक्षुहँलाई निमन्त्रित गरी आदरपूर्वक
योग्य आसनमा राख्नुभई भोजन दान दिनुभयो । सिरिमा-
ले पनि त्यहाँ आएर भगवान्को चरणमा बन्दना गरी क्षमा
मानिन् । महाकार्णिकको उपदेश सुनेर उत्तराले सिरिमा-
लाई क्षमा दिइन् । साथे उपदेश सुन्नको लागि सँगै
राखिन् ।

भगवान्को मंगलमय उपदेशको साथे निम्न गाथा
सुनेर उत्तरा र सिरिमाका पाँच पाँच सय गरी एकहजार

साथीहँसमेत थोतापश्चलमा प्रतिष्ठित भए ।

अकोधेन जिने कोधं, असाधुं साधुना जिने ।

जिने कदरियं दानेन, सच्चेन अलिकवादिनं ॥

अर्थात्, अकोधेन कोधलाई जित्नू, असाधुलाई साधु भएर
जित्नू, कपटीलाई दान दिएर जित्नू, झूठ कुरा गर्नेलाई
सत्यवादी भएर जित्नू ।

अद्वामयी उत्तराको मंबीले गर्दा सिरिमालाई
उपदेश सुन्ने अवसर प्राप्त हुनुको साथे उनको जीवन पनि
सुधार भयो । उत्तराले पनि आपनो व्रत समाप्त भएको र
इच्छापूर्ण भएको ले आफ्लाई धन्य संज्ञिन् ।

जेतवन विहारमा भिक्षुगणसहित विहार गरिरहनु-
भएका महाकार्णिक बुद्धले उत्तरालाई ध्यानी उपासिका-
हँस्मध्ये अप्रस्थान दिएर कृतार्थ तुल्याउनुभयो ।

बाल-ज्ञानमाला

- विश्व शावय

पोखरा

कुशल कर्म गरौं साथी कुशल कर्म गरौं,
मन, वचन र कर्मले हामी धर्म गरौं ।

लोभ, द्वेष र मोह यो मनको विकार,
अकुशल कर्म हुन् यी नहौं हामी शिकार ।

चुप्लो बकवास कटु र मिथ्याभाषी,
वाचिक दोष हुन् यी जानिलिअौं हामी ।

हिस, चोरी व्यभिचारी कायिक यी दोष,
छोडो हामी मिलिजुली राखी राम्रो होस् ।

बुद्धभूमिमा बुद्ध-धर्म अध्ययनको अभाव

- आनन्द, श्रीलंका

प्राज विश्वको सामू नेपाललाई चिनाउने मुख्य दुई कारण छन्। एक, संसारले नै 'एशियाको ज्योति' (The light of Asia) नामले कहलाउने भगवान् बुद्धको जन्मस्थल भएको, अर्को सासारमा सर्वोच्च शिवर 'सगरमाथा' (The Everest) प्रतिष्ठित भएको। यी दुई कारणले नै प्राज नेपालीहरूलाई जुनसुकै अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रहरूमा उत्तिकै सम्मान र गौरव पाएको छ।

बुद्ध-जन्म भएको नेपालमा बुद्धधर्म, बौद्ध-संस्कृति र बौद्धग्रन्थयनको कृतिसम्म मुख्यवस्था भएको छ भन्ने कुरा विचारणीय छ। खास त नेपालको इतिहास खोलदा नेपालको जनजीवन, वेषभूषा, भाषा र संस्कृति, तथा कलाकृति आदि क्षेत्रहरूमा बुद्धधर्म र बौद्धसंस्कृतिको गहिरो प्रभाव परेको पाउँछौं। त्यसका ज्वलन्त उदाहरण-हरू नेपालको इतिहासमा प्रारम्भिक युगदेखि लिएर, किराती, लिच्छवी र मल्ल आदि युगहरूमा समेत देखापनै भाषा, संस्कृति, रीतिथिति, चाल-चलन, जन-जीवन र भेष-भूषाहरूबाट थाहापाउन सकिन्छ।

यसरी नेपालको साहित्य र इतिहासको अभिन्न श्रंग भएको बुद्धधर्म र बौद्ध संस्कृतिको अध्ययन र पठन-पाठनलाई वर्तमानमा कुनै स्थान नदिइएको कुरा अन्तर्राष्ट्रिय देशहरूको दाँजोमा वर्तमान नेपालमा बुद्धधर्मको परिस्थितिबाट प्रष्ट हुन्छ। विवेशहरूमा "हाँ देश बुद्धजन्मेको देश" भनेर नेपालीहरूले जति नाक ठाडो पारे पनि यहाँ बौद्ध-अध्ययन र विकासको लाभि राष्ट्रिय स्तरबाटे कृतिको व्यवस्था गरिएको छ त भन्ने प्रश्नमा

हाँ नेपाली मुख्यबाट सीधै निषिक्ने उत्तर न कारातमक हुन्छ आज विवेशमा गई बुद्धधर्म अध्ययन गरिरहेका हासी जस्ता नेपालीहरूसँग प्रायः सोधने प्रश्न के भने— "तपाईंहरूको देश बुद्ध जन्मेको देश रे ?" केरि यहाँ (श्रीलंकामा) आएपनि किन पढनुभएको त ?" भनेर प्रश्न गर्दा जटू के उत्तर दिङ्गे, के उत्तर दिङ्गे जस्तो भएर मुख नै लाटो हुन्छ अनि प्रश्नको उत्तरमा लाज मानी-मानी भएपनि "नेपालमा बुद्धजन्मेपनि त्यहाँ बौद्ध-अध्ययनको व्यवस्था छन् भनेर बाध्यभएर बास्तविकतालाई बताउनुपरेको हुन्छ।

श्रीलंका एउटा बौद्धदेश भएपनि त्यहाँ हिन्दू-मुस्लिम र किंचित्यन आदि सर्व धर्मालम्बीहरूलाई सरकारी स्तरबाट समान स्थान र गौरव प्रदान गरेको छ। आपनो धर्म र संस्कृतिलाई पठन-पाठन गर्न सरकारबाट प्रबन्ध मिलाइदिएको छ। त्यसको लागि आपनै धर्ममै पाठ्यक्रम, समावेश गरिएको भिन्न विद्यालय र विश्व-विद्यालयहरूको व्यवस्था पनि सरकारबाट जुटाइदिएको हुन्छ र त्यसरी आपनो धर्म र संस्कृतिबाट उच्चशिक्षा हासिल गरेका विद्यार्थीहरूलाई देशमा समानलूपले सम्मान र प्रतिष्ठामात्र होइन आफूले हासिल गरेका शिक्षाहरू प्रसार गर्न पनि मोका मिलाइदिएको हुन्छ। त्यतिनाडू होइन आपनो धर्म र संस्कृतिको मामिलामा अन्य धर्मालम्बी संस्था वा मन्दिरालयहरूमा भौतारिनु नपरोद् भवाका लागि आपनै धर्मविलम्बीको संस्था र मन्दिरालयहरूको व्यवस्था पनि मिलाइदिएको हुन्छ। आ-आपनो धर्म र संस्कृति अध्ययनार्थ सरकारबाट निःशुल्क शिक्षा (Free

Education) को प्रबन्ध मिलाइदिएको छ । अध्ययन-रत विद्यार्थीहरूका लागि निःशुल्क पुस्तक, स्कूलड्रेस, टिफिन पनि सरकारबाट प्रबन्ध गरिएको हुन्छ । विश्वविद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि त निःशुल्क शिक्षामात्र नभई मातिक छात्रवृत्तिस्वरूप रु. १०००/- रकम पनि प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ जसबाट आर्थिक मामिलाले च्यापेका गरीब जनताहरूले पनि सजिलैसित शिक्षा हासिल गर्न अवसर पाउँछ । आज आएर श्रीलंकाको शिक्षित जनसंख्या ८४./ पुगेसो कारण पनि त्यही हो ।

आज श्रीलंका जस्तो बौद्धदेशमा मात्र होइन, संसारका सबैजसो देशहरूमा जहाँ कि बुद्धधर्म र संस्कृतिको नाम-निशाना नै छैन; त्यहाँ बुद्धधर्मसम्बन्धी गहन अध्ययन गर्ने सुव्यवस्था छ । अमेरिका, इंग्लैण्ड, फ्रान्स, जर्मन जरता क्रिश्चियन धर्माधिक राष्ट्रहरूमात्र होइन, अपितु भारत, बंगलादेश, पाकिस्तान, मलेशिया र इन्डोनेशिया जस्ता मुस्लिम धर्माधिक राष्ट्रहरूमा समेत बुद्धधर्मको अध्ययनको सुव्यवस्था गरिएको हुन्छ तर, बुद्धको मातृभूमि नेपालमा न त विद्यालयहरूमा बुद्धधर्म अध्ययनको व्यवस्था छ न त विश्वविद्यालयहरूमा नै । प्राथमिक स्कूलहरूदेखि लिएर उच्चशिक्षा हासिल गर्ने विश्वविद्यालयहरूसम्म हिन्दूधर्म र संस्कृतिको प्रभावाधिक एकलौटे शिक्षाको मात्र व्यवस्था भएको पाउँछौं । विश्वविद्यालयमा संस्कृतभाषा सम्बन्धी उपाधि (Degree) गर्न पीठहरू (Faculties) को व्यवस्था गरिए पनि पालीभाषा र बुद्धधर्म विषयमा उपाधि हासिल गर्न पाठ्यक्रमको व्यवस्था र त्यसका लागि अध्ययनपीठको व्यवस्था भएको पाउँदैनौं । संस्कृतभाषा सम्बन्धी छुट्टै क्याम्पस जुनकि “बाल्मीकि संस्कृत क्याम्पस” नामले व्यवस्था भएपनि पालीभाषा सम्बन्धी कुनै क्याम्पस वा संस्था नभएको कुरा सर्वविदित

छ । त्यसैले नाममात्रले नेपाल बुद्धको जन्मभूमि भएतापनि यहाँका बासिन्दाहरू र कामहरू सबै ग्रामीण भएका छन् र विदेशमा गई “नेपाल बुद्धको जन्मभूमि” भनी नाक र छाती फुनाएर आएपनि ती विदेशीहरू नेपालमा बुद्धधर्मको अध्ययनार्थ आउँदा फुलेका नाक र छाती लुकाउन हात्रा तथाकथित महानुभावहरूलाई कहाँ जाउँ र के गल जस्तो नलागेको पनि आश्चर्यको कुरो हो ।

नेपाली जनताहरूलाई बुद्धधर्म र बौद्धदर्शनको गहन अध्ययन गर्न ठूलो इच्छा र आकांक्षा हुँदाउँदै पनि त्यसबाट बच्चित भएर विवश भई बन्नुपरेको छ । बुद्ध शासनमा प्रवर्जित दुई-वार जना भिन्नु शामगेरहरूलाई पनि आपनै देशमा यस धर्मको अध्ययन र गवेषण गर्न नपाउने हुँदा विदेशमा भौतिकिन्तुपरेको छ जहाँ कि अनेक दुःख-कष्ट र समस्याहरूले मासानागई बुद्धधर्म र दर्शनको अध्ययन गर्नुपरेको छ । त्यसी शिक्षा वा उपाधि हत्तिल गरेर स्वदेशना (नेपालमा) फर्काउन दानापाठन गर्न कुनै स्कूल-विद्यालय वा विश्वविद्यालयको प्रबन्ध नभएको ले आकूने जाने-उत्तेजो जान र शिक्षा आफैमा सीमित हुने भएको छ ।

नेपाली बौद्धसमाजमा आज बुद्धधर्म केवल दान-दिन-लिनु, परिवाणपाठ गर्नु-गराउनु, धर्मदेशना-गर्नु-गराउनुमा मात्र सीमित भएको भान हुन्छ । अधिकांश नेपाली बौद्धहरूलाई बुद्धधर्म र त्यसको दर्शनसम्बन्धी तात्त्विक ज्ञान र अवबोध नभएको पाउँछौं । त्यसैले बुद्धधर्म केवल पूजाआजा, शीलप्रार्थना, दानप्रदानमा मात्र सीमित भएको होला । अर्को अनौठो कुरा त, दानदिन, परिवाण गराउन, तीर्थयात्रा जान हजारी-हजार खच्च गर्न सबै बौद्धहरूको दिमागमा आप्नो धर्म र दर्शनको पठन-पाठन र अध्ययनको बारेमा विचार नभाउने दुःखको कुरो

हो । एउटा बोढ़ विचारण्य का केन्द्र आज नेपाली बीबूहरू से छोलन नसकेको कुरा प्राइवेलाईटो छ, त बुद्धिमत्ता अध्ययनरत स्वदेशी वा विदेशी मिक्सु विचारोहरूलाई कुनै किसिमको महयोगस्वरूप कुनै संस्था, गुठी वा समितिको घटवस्था ने गरिएको छ । यी असुविधाहरूले गर्दा त धेरेजसो मिक्सु र शामणेरहरू जो विदेशमा अध्ययनरत छन्, उनीहरूलाई आपनो समस्याको समाधानमा आपना गरीब आमा-बाबूहरूके भर लिनुपरेको हुन्छ ।

वर्षों-वर्ष लाखों-लाख रकम खर्च गरी भावना-

केन्द्र, अवतराण्डिय विपश्यना केन्द्र बलाउन र संचालन गर्न सक्ने नेपालमा आइने क्षम्य र दर्शनको अध्ययन गर्नको लागि एउटा केन्द्रको स्थापना गर्न नसकेको पति दुःखको कुरा हो । बुद्धिम अनुसार निर्बाधप्राप्त गर्नको लागि अनिवार्यरूपले बोध गर्नुपर्ने पहिलो खुड्किला त 'परियति शिक्षा' हो । त्यसबाटि मात्र प्रतिपत्ति र प्रतिबेधमा जान सकिन्छ तर जबसम्म परियति शिक्षाको यथाज्ञान हुँदैन तबसम्म प्रतिपत्ति र प्रतिबेध (निर्वाण) को कसरी ज्ञान हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा विचारणीय छ ।

आग्रह

- प्रकाश वज्राचार्य

बगालेटोल, पोखरा

हे बुद्ध जन्म लेउ यस मर्त्यलोकमा फेरि
जहाँ हिसाका आगोहरू सल्कौदै छन् ।
जहाँ अशान्तिका लहरहरू फैलिदै छन् ।

न यहाँ एकआपसमा मेलमिलाप छ ।
न यहाँ एकआपसमा मायाप्रेम छ
किन कि यहाँ एकआपसमा होटबाजी छ ।

न यहाँ तिम्रो ज्ञानको भण्डारको
सही उपभोग भइरहेको छ ।
न यहाँ तिम्रो दिव्य उपदेशको
श्रवण तै भइरहेको छ ।
किन कि यहाँ अशान्ति तै अशान्ति छ ।

त्यसैले म आग्रह गर्दु बुद्ध तिमी फेरि
यस मर्त्यलोकमा जन्म लेउ ।
शान्तिको दीप जलाऊ ।
विश्वलाई अहिसाको बाटो देखाऊ !

प्रचारमा नआएका प्राचीन बौद्धस्थलहरू-२

- गजराज बज्राचार्य, वैद्यभूषण

शब्दरिमले-

केरलाका हिन्दूहरूले मानेर आएको एक ठूलो आराध्यदेव—‘शब्दरिमले शास्ता ऐप्प्यप्प स्वामी’ भगवान् बुद्धको नाम हो; किन्तु शास्ता शब्दको शुरू सर्वभूत पहिले अमणहरूले गरेका थिए। संस्कृत अमरकोशमा ‘मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता’ आदि बुद्धको पर्यायवाची नाम आएको छ। यससे ‘शब्दरिमले शास्ता’ भगवान् बुद्धके नाम हुन। यो धर्म शास्ताको नाम दुने पुराणमा आएको छैन, त्यससे हिन्दूहरूको देवता हुन सबैदन। यो ऐप्प्यप्पन शास्ता स्वामीलाई भारतका अरु राज्यमा कस्तैलाई थाहा छैन।

इजिष्टबाट १७०० वर्षपहिले आएका यहूदीहरू भारतको पश्चिम भाग महाराष्ट्रमा कोड्डुणको समुद्रीविनारामा बसेका थिए। यी यहूदीहरूले हिन्दूधर्म स्वीकार गरी कोड्डुण ब्राह्मण भएका थिए। अनि इजिस्तानबाट पछि गएर चित्पावन ब्राह्मण हुनगए। यिनीहरूले मिथ्र (इजिष्ट) को टान्बमन्त्रे देवतानाई ‘इतावथ’ नाम दिएर मिथ्रका कथाहरू जस्तै कहानी रचेका थिए। यो देवतानाई महाराष्ट्राहिर कमले मात्र जान्दछन्। ठीक यस्तै प्रकारले केरलमा मञ्जुश्री बोधिसत्त्वलाई ‘ऐप्प्यप्पन शास्ता’ भनी नाम दिएका थिए। यो शास्ताको नाममा ‘ऐप्प्यप्पन’ भनी केरलको लोक-गीतमा बाहेक अरु कुनै पुराण अखबाइन्यमा आएको छैन।

त्यसबेलाको पन्तलम् भन्ने राजाको एक विश्वासी लोकर जून योद्धा थियो त्यससे ऐप्प्यप्पन शास्ताको मन्दिर र मूर्ति, एक मुसलमान योद्धाको सहायताबाट

सम्पन्न गरेको थियो। यो एक मुस्लिम मेनापति थियो। याज पनि ऐप्प्यप्पनको पूजागर्ने बेलामा यस मुसलमानको पनि पूजागर्ने प्रचलन छ। यसबाट याहा हुन्छ कि शास्ता ऐप्प्यप्पनको मन्दिर निर्माण भारतमा मुस्लिम प्रभाव (१००० ईसा) पछिको हो।

मगधबाट प्राप्तभएको पटना संग्रहालयमा सुरक्षित मञ्जुश्री बोधिसत्त्वको मूर्ति र वर्तमान शब्दरिमले शास्ता को मूर्तिमा धेरै समानता देखिन्छ। यससे सम्बन्ध छ कि मञ्जुश्रीके नाम धर्मशास्ता राखेको हुनुपर्छ किनभने मञ्जुश्री मूलकलर भन्ने महत्वपूर्ण बौद्धग्रन्थ सुरक्षित रूपमा केरलबाट प्राप्त भएको हो।

नवौं शताब्दीसम्म केरलमा बौद्धहरूको बढी प्रभाव थियो। वर्तमान कर्णाटक राज्यको मञ्जलूल जिल्नाको ‘धर्मस्थल मञ्जुनाथ’ र मञ्जलर नगरको ४ मील उत्तरमा रहेकी ‘कट्टी मञ्जुनाथ’ आदि देव मञ्जुश्री-बोधिसत्त्व र गोरखपन्थी नाथहरू (६०० ईसा) को, जून पहिले बौद्ध थिए पछि ब्राह्मणधर्मी हुन गएका हुन्। यिनीहरूबाट आपसको मिथ्रणले बनेका हुन्। यो सत्य कन्नडभाषामा लेखेको ‘समर्पण’ भन्ने ग्रन्थमा पनि स्पष्ट गरिसकिएको छ।

माथिका ऐप्प्यप्पन भक्तहरूले आपसमा अस्तिवाइन भर्ने बेलामा बोलिने शब्द ‘स्वामि शरणम्’ अथवा ‘स्वामिये शरणमप्प्य’ पुरानो ‘बुद्ध शरणम्’ के विप्रे को रूप हो।

लद्दाख र कश्मीर-

आक्रमण र ध्वंसनीलाको ताण्डवनृत्य हुन गएपछि पनि भारतको एक जिल्ला लद्दाख सम्पूर्ण बौद्धधर्मी छन् । यो कश्मीर राज्यको एक पहाडी जिल्ला हो । कश्मीरका राजा गुलाबसिंहका सेनापति जोरावर्सिंह भन्नेले सन् १८४७ मा तिब्बतमितिको लडाईमा जितेर कश्मीरमा मिलाएको थियो । यहाँका ठूला ठूला विहार तिब्बती ढांगका छन् । यहाँ आज पनि ६०० भिक्षुसम्म रहने बौद्ध मठ छन् । यसको राजधानी (जिल्ला मुख्यालय) 'लेह' हो । यहाँबाट तिब्बत र चीनतिर जाने बाटो छ । श्री-नगरबाट ४४० किलोमीटर टाढाका तीन ठूलाठूला घाटी (दुई पहाडबीच झई जाने बाटो) पार गरेर यहाँ पुनः सकिन्छ । मुलाखिक भन्ने स्थानमा एक १६८ फीट लामो प्रतिमा छ ।

लद्दाखमा हरेक बौद्धपरिवारमा एक बालकलाई लामा (बौद्धसंन्यासी) बनाउने प्रथा छ । हरेक गाउँमा गुका (बूद्धविहार) हुन्छ र दुईदेखि चार किलोमिटर लामो पर्वाल (पत्थरको) हुन्छ, जसलाई 'मणि' भन्दछन् । त्यसमा लाखोंको संख्यामा पवित्र मन्त्र कुँडेका हुन्छन् ।

कश्मीरमा सम्भाट अशोकले बौद्धधर्मको खूब प्रचार गरेका थिए, र हजारौं ब्राह्मण बौद्ध भएका थिए । बत्तमान श्रीनगर सम्भाट अशोकले राखेको नाम हो । पहिलो श्रीनगरको नाम प्रबरपुर थियो । यहाँ बौद्धहरूमाथि पहिलो आक्रमण हुणहरूले गरेका थिए । आजका मुस्लिम जनसंख्या औरंगजेब र १८ और शताब्दीको अकागान-सेनापति अहमद इह दुर्गानीको अत्याशार र बलपूर्वक धर्मपरिवर्तनको कल हो । यी दुबैले यहाँ खूब लूट र हत्या गरेर धर्म-परि-परिवर्तन गरेका थिए ।

पहिले कश्मीरको नाम बलतिस्तान थियो । एक घत छ, कश्मीरमा जाफरान (जाइफल) धेरे हुन्थ्यो ।

जाफरानको अर्को नाम कश्मीरा हो, यसैले यहाँको नाम कश्मीर परेको थियो । वास्तवमा कश्मीरको नाम कनिष्ठ-पुरक बिश्वेको रूप भनिन्छ । सम्भाट कनिष्ठको नामबाटै यस देशको नाम कश्मीर परेको थियो । यो नामकरण १६०० वर्ष पुरानो हो । यही ऐतिहासिक सत्य हो ।

भगवान् बुद्धको समयदेखि द और शताब्दी ईशासम्म सारा कश्मीरमा बौद्धधर्म फैलाएको थियो । आज पनि कश्मीरमा जतिपनि स्थापत्य र संस्कृतिक कीर्तिहरू पाइन्छन् त्यसमा आधाभाग बौद्धहरूका छन् । केही वर्ष पहिले श्रीनगरबाट १०० किलोमीटर टाढा कुपवारा तहसीलमा कलारोजाको नजीक अजन्ताका गुफाहरू जर्तै कुँडेका र चिन्हकृतिहरूको बौद्धकला पाएका थिए । यी कलाकृतिहरू १००० वर्ष पुराना हुन् । केही चिन्ह जातक-कथामा आधारित छन् ।

बौद्ध कश्मीरको अध्यात्मक चिन्तन बदल्नु पूर्व, अर्थात् द और शताब्दीपूर्व, कश्मीर र त्यसको बाहिरका धेरे ने राज्यहरूमा काश्मीरी बौद्धविद्वानहरूको विद्या, बुद्धि, अध्यात्म-दर्शन, साहित्य, काव्य, चित्रकला, मूर्तिकला, वास्तुकला आदि क्षेत्रमा प्रसिद्धि थियो । द और शताब्दीमा एक चीनिया याकी पेशावर भएर भारतमा तीर्थयात्राको लागि आएको थियो र उनी ४० वर्षसम्म कश्मीरमा रहेको थियो । त्यसको नाम और काम थियो । उनले त्यसबेला कश्मीरमा ३०० बौद्धगुफाहरू, धेरे संख्यामा मूर्तिहरू र मन्दिरहरू देखेको थियो । त्यसबेला यहाँका 'दाँद' भन्ने जातिहरू बौद्धधर्ममा दीक्षित थिए ।

कश्मीर राज्यको सोनमर्गको बाटोमा एक गाउँ-निर धेरे पुरानो बौद्धमन्दिरको खण्डहरू आज पनि आपनो अनौठो कलाको लागि प्रसिद्ध छ । उत्तर कश्मीरको उत्तर-पश्चिम 'चिलासको दरिल' भन्ने ठाउँमा मैत्रेय बुद्धको

विराट काठको मूर्ति छ, त्यो दुई हजार वर्षपहिले
भन्ने हन् । चिलासको प्राकृतिक सौदर्यदेखि भीहित भएर
मिवहरूले मंत्रेय बुद्धको प्रतिष्ठा गरेका थिए । सच्चाट
लितादित्यका एक मन्त्री, जसको नाम चतकुन थियो, जुन
'अस' भन्ने जातिको थियो । यो तुरुक्ष देशको निवासी
थियो । उनले एकपटक सच्चाटसित एक बुद्धमूर्ति पाउन
पर्ना गरेको थियो । ललितादित्यले उनको प्रार्थना
उन्नेर मगधदेशबाट हातीको पीठमा एक विशाल बुद्धमूर्ति
कालाएको थियो । यो द आँ शताब्दीको कुरो हो । यो मूर्ति
आँ शताब्दीको मध्यसम्म श्रीनगर नजीक चुनचुन
हारमा थियो । मूर्तिको नाम दृढ बुद्ध थियो । भनिन्छ,
बौद्धजगत्मा सुनेको यस्तो मूर्ति कुनै युगमा प्रतिष्ठित
भएको थिएन ।

एक बंगाली लेखक श्री प्रबोधकुमार सन्ध्याल कृत
"तर हिमालय चरित" भन्ने पुस्तकको हिन्दी अनुवाद-
प्राधारमा लटाखको बौद्धधर्मको विवरण यसप्रकार-

१) लामागुरु- दुई पर्वतको दुर्गम शिखरको छायाले
जसको जुन खाल्टो अथवा नालापय छ, त्यही लामागुरु हो ।
यसमित्र एक पूरा बस्ती छ । त्यहाँ आपने समाज, प्रशासन
सम्प्रस्था, जीवनयात्राका विभिन्न उपकरण, मन्दिर आदि
जीउनु मनु सबै छन् । यस गुफा राज्यको सामुन्नेको
महिमा यस्तो एक विराट महिमा, रहस्यले भरेको,
लाग्ने, अस्वाभाविकजन्य कल्पना जोडेको छ,
जसे भ्रमण गर्नेहरूलाई मन्त्रमुग्ध गरिबिन्छ । लामागुरु-
यस गुफामा त्यस ब्रिकालदर्शी महास्थविरका दुई
विरतन चक्र अक्षय करणा र असीम क्षमाले झलमलायि
छ । त्यस कालो दुङ्गाको गुप्त गुफामा धेरे शताब्दी
भएका सुनका सैला, अजीव किसिमका बहनाहरू
छन् । असंख्य मणिरत्नको माला, स्फटिक, प्रबाल,

पत्ता, माणिक, गोमेदक आदि बहुमूल्य रत्नको भण्डार
छन् । यसे गुफा मन्दिरको गेजुर पर्वत शिखरसम्म पुगेको
देखिन्छ । यो मन्दिर बौद्धरास्त्र र दर्शनको पीठ हो ।
यहाँको ठण्डायमान् बुद्धमूर्ति, विशाल आकारको वज्रतारा
र अवलोकितेश्वर- यी मूर्तिहरू बडो प्रसिद्ध छन् । ३००
भन्दा बढी बौद्धबहुवारीहरू यहाँ सधैं मनलाई बसमा
राख्न साधनामा लीन रहन्छन् । हजारवर्ष पहिले जस्तो
किसिमको नीति, विधान, निर्देश, प्रशासन र मनलाई
बशमा गर्ने नियम थियो आज पनि त्यही कायम नै छन् ।
राजनीतिको गन्हाउने हावा यहाँ पुगेको छैन । विज्ञानको
तत्त्वले यस इलाकालाई छोएको छैन । यहाँ आधुनिक
शिक्षाको खबर पनि कस्तै राखेको छैन । यहाँमित्र सुन
र पित्तलका विशाल मूर्तिहरू छन् । पद्मसम्भव, शाक्य
स्थविर, तारा, बोधिसत्त्व आदिका मूर्तिहरू छन् ।

लामागुरुमा धर्म केन्द्रित छ, जीवन केन्द्रित छैन ।
२५०० वर्षदेखि संसारको कुनै पनि रंगले यस ठाउँलाई
दूषित गर्न सकेको छैन, यही आश्रय छ । यस विशाल
गुफामा सैकडौ लामा रहन्छन्, तर बाहिरको संसारसित
कुनै सम्बन्ध छैन । 'युरु' शब्द गुरुको अपभ्रंश हो । यो
एक महान् गुरुकुल हो । यहाँको चर्या ज्यादै कठोर छ ।
१२ वर्ष र १२ दिन यहाँ तपस्यागरिसकेपछि ल्हासाबाट
संन्यास लिने अनुमति पाइन्छ । त्यसपछि कुशक (जग्द-
गुरु) को पदवी धारण गर्दछ । यो ठाउँ ज्यादै प्रसिद्ध छ ।
२) समपोल- यो एक प्रख्यात बौद्धजनपद तथा गुफा
हो । यहाँ डाक-बंगला, डाक-घर, धर्मशाला र लामाहरूको
अह्मदर्याखम आदि छन् ।

३) कारजोक- यो एक बौद्ध गुफा हो । यहाँको शिल्प
अति आश्रयजनक छ । यहाँका सारा काठहरू पंजाबबाट
आएका थिए । यस गुफामा मणि, रत्न, सुन, पित्तल,

स्फटिक, मूर्ति, शिल्पाभिन्न, रेशम र आदी आदि जस्ता भएका छन् । यहाँ अरु पनि खण्डहर तथाते परिरहेका छन् । यसमा केही लामाहरु रहन्छन् । यो १५०० कोटि ऊँचाइ-मा छ ।

४) लिकिर— यो गुफा किलाजस्तो छ । २५०० कोटि उक्लेपछि यसमा पुग्न सक्छ । सुदूर तलबाट जो यहाँ आउँछ, त्यो जुन भएपनि यहाँका सजग पहरादिनेहरु उनीदेखि सतर्क हुन्छन् किनभने यो गुफा बडो वैभवशाली छ । यसले यसमा पहरादिनुपरेको हो । यस गुफाभिन्न आँखा बन्द गरेको मुद्रामा सुनेका बुद्धप्रतिमा सुनको सिहासनमा विराजमान छ । साथै अनेक मूर्तिहरु अनोठो कलामा विराजमान छन् । यस मणिरत्न जडेको सुनको सिहासनमा बसेको ध्यानीबुद्धको रक्षाका लागि एक गुप्त हतियार खाना पनि छ, नवभने यस धन-रत्नले पूर्ण गुफाको रक्षागर्न असम्भव हुन्जान्छ ।

५) खलात्से र बुध खर्बु— यहाँ पहाडी किला र धनरत्न भएको यस्ते भवन थियो । दुबै स्वर्ण रत्नभण्डार नाश भयो । ३०० वर्षपहिले यहाँ राजा पनि थिए ।

६) बाजगो— धेरै घटना भइरहने यो लहाखी शहरमा बडो मनोहर दृथ्यहरु देखिन्छन् । पठानहरूले यहाँ १४ औं र १७ औं शताब्दीमा विभिन्न युद्ध गरे र अशान्ति मच्चाएका थिए । त्यसबेला धेरै न बौद्धहरु मुसलमान हुन मजबूर भएका थिए । सिख र डोगरा शासनकालमा पनि यहाँ धेरै अत्याचार भएका थिए । १७ औं शताब्दीमा बाजगोमा मंगोलहरु र तिब्बतीहरुको हमला भएका थिए । तत्कालीन राजालाई शाहजहाँबाट मद्दत पाएको थियो । शाहजहाँको सेनापतिले शबूहरूलाई भगायो तर द्यसको परिणाममा यस राजालाई मुसलमान हुनुपर्यो तर उनी अन्तिमसाससम्म भिन्नबाट बोद्ध न रह्यो । यहाँ पहाडमा

यसको भहल अन्त पनि छ । यहाँ पनि अनेक खठ छन् । यस शहरको बोबमा बनेको एक ठूलो गुफामा मैत्रव बुद्धको ज्यादै ठूलो मृति छ । यो यतिको विशाल छ कि यसको अगाडि गएपछि मानिसहरु सानो देखिन्छन् । यति को अग्लो र ठूलो काठको मूर्तिमा सुन र तामाको पत्रे छोपेको छ । यस मूर्तिलाई यहाँतो राजाले १७ शे शताब्दीमा बनाएका थिए ।

७) कियांग— एक ज्यादै ठूलो गुफा हो । यसमा घे लामाहरु रहन्छन् । यस्तो एक गुफाको मतलब हुन्छ आफ्ने एक अलमग्रको संचार । यसमा मठ छ, महन्त छ, ब्रह्मचर्च आध्रम छ र प्रशासन व्यवस्था छ । यहाँ स्थानीय जनताको लागि जन्म, मृत्यु, विवाहको लेखाजोखा, भिन्न भिन्न अनुशासन, सामाजिक समस्याहरुको विचार उपजको नीति रोगहरुको चिकित्सा व्यवस्था र काम बाँधने नियमको व्यवस्था छन् । गुफा ने यो सर्व कुराको केन्द्र हो । लामा गुहको आज्ञा नभइकन कुनै पनि हुनसक्दैन । यस गुफाको भिन्न बज्रतारा, बञ्चसेन, पद्मसन्मव, मञ्जुष्ठी, अवलोकितेश्वर र पुराना लामा गुहहरुका सुन, आदी र तामाले मोडेका काठका मूर्तिहरु छन् ।

सारा लदाखमा चोरी, हुलदंगा, मारपीट, पुरुहत्या, स्त्रीहत्या, बालहत्या आदि हुँदैन । यहाँ यी सब पापको चिन्हसम्म पनि देखिन्दैन अर्थात् लदाखको पुलिं डायरीमा सामाजिक अपराधीहरुकी नाम छन् । यसको कारण हो सोच्चन्यत्व छन् । के यो बुद्धधर्मको महत्त्व परिचायक हैँइन ?

८) पिनुक— यो समुद्रतलबाट १००० कोटि ऊँचाइ रहेको एक विशाल गुफा हो । यहाँ पनि डाक-बंगला, कूलबारी बगेचा आदि छन् । यस गुफा बडो सुरक्षात्मक दृष्टिले बनाएको छ । लामा कुशक (जगद्गुरु) बकु

जहाँको अध्योधर विषयो । कुशल बहुत लामा कश्मीरको एक मन्त्री लद्दाखके को थियो । संसद्‌मा लद्दाखबाट भूनेर जने गय्यो । यो लेहकी नजीक ५ मीलपर एक पवंतमाधि रहन्थयो ।

लेहको बाहिरका पहाड़हरमा अनेक बौद्धगुफा छन् । त्यसमा प्रधान १६ मठ छन्, जुन कई हजार वर्ग वर्गमाना फलिएका छन् । यिनीहरूमध्ये कुनै कुनै दुर्गम छठिन गहन पहाड़मा छन्, जसको बाहिरका संतारामित नम्बन्ध ज्यादै कम छ । यो बस्तीहरू हुन्—निमाउन, निक्से, तिङ्गना, लगुस्ता, रेज़न्ज, चमेर, माथे, शंकर आदि । यो शिवर-गुफाहरू लद्दाखको जमीनबाट ५०० फॉट मध्यि छन् । यो गुफामा आजपनि यस्ता धेरे योगी रहवा साधु रहन्छन्, जुन अत्योक्तिक शक्ति भएका विकालदर्शी बौद्ध महापुरुष हुन् ।

(३) हेमिश—यो गुफा लद्दाखका तीयहरूमध्ये सबैभन्दा अच्छ छ । तन्त्रयानयुक्त महायान जगत्‌मा ल्हासापछि हेमिश गुफाको स्थान आउँछ । यहाँ ६०० लामा रहन्छन् । यो गुफा २२०० वर्ष पुरानो हो । यही हेमिश तिब्बतको बन्द्रगुरु हो । करक यति नै छ, तिब्बतलाई चीनेया न्माट्, कुबनेखानको कृपा प्राप्त थियो । यो सौमाघ्य लद्दाख तथा हेमिशलाई पाएको थिएन । यसको उंचाइ ११००० फीट छ । यसको वरपर अनगिन्ती मन्दिर छन् । अलमित्र एक विशाल हल छ, जसमा १०,००० मानिस जन सकिन्छ । यहाँको अधिनायक एक कुशक हुन्छ । हरेक जड़को जुलाई महिनामा यहाँ मेला लाग्छ ।

यस मठमा २००० वर्षपहिले ईसा मसीहले १७ वर्षसम्म अध्ययन गरेको थियो । त्यसपछि उहाँ आपनो जेजामा फर्केको थियो । ईसाको सबै वृत्तान्त लेखेको एक ज्ञानो पुस्तक यहाँ पाइन्छ । ईसाले आपनो विद्यार्थीजीवन

कश्मीरको बौद्धगुफामा बिताएको थियो । शान यो ग्रन्थ भीड़को अद्यले कश्मीर सरकारले अन्त राखेकी छ । यो ग्रन्थको पालोमा प्रतिलिपि तिब्बतमा तथा अन्त पनि पाइन्छन् ।

१८६७ ई. मा एक रुसी पर्याटक निटोबीच कश्मीर भ्रमण गर्दै याथल अवस्थामा हेमिश गुफामा आएको थियो । यहाँ केही दिन आराम लिएपछि स्वस्थ भएको थियो । कुराको मिलसिलामा एक दिन उनले त्यहाँको कुशक (जगद्गुरु) को मुखबाट सुनेको थियो—‘आपनो जबानी अवस्थामा निरुद्देश्य रहेको अवस्थामा ईसा मसीह महभूमिको बाटोबाट पंजाबको उरसा भन्ने ठाउंमा भएर कश्मीर पसी त्यहाँबाट लद्दाख पुगेको थियो, अनि आपनो ह्यातिको कारण यो हेमिश गुफासम्म उनलाई खिँचेर त्याएको थियो ।’ ईसाको यस जीवनकथामाधि पाली-भाषामा एक पुस्तक लेखेर गएको थियो ।

पछि जब ईसाको प्रसिद्धि सारा संसारमा फैलियो, अनि यस मूल ग्रन्थको केही नवकल (प्रतिलिपि) तयारगरी विभिन्न गुफामा जतनसाथ काठको बाकसमा राख्ने गरेका थिए । मूल ग्रन्थ आज पनि ल्हासाको पौताला दरबार नजीकको मार्कुर भन्ने एक पहाडी मठमा सुरक्षित छ । निकोलस नेटोबीचले एक दोमाथेबाट उलेख गरेको तिब्बती भाषाको अनुलिपि बमोजिमको पुस्तकबाट यताउताका केही अंश टिकेको थियो । उनले त्यसलाई रुसी भाषामा लेखेर प्रकाशित गरेको थियो । पछि एलेक्सिनलारेंजर भन्ने एक अमेरिकी महिलाले त्यसलाई अंग्रेजी-भाषामा अनुवाद गरी नाम राखेकी थिइन् ‘The Unknown Life of Jesus Christ.’ यसलाई अमेरिकाको शिकायोको ‘Indo-American Book Company’ ले १८६४ ई. मा प्रकाशित गरेको थियो

यो ग्रन्थमा ईसाको जीवनको अन्धेरोमा परेको १७ वर्षको भारतसित सम्बन्धित कहानीहरू विश्वासगर्न अरठेरो हुँदैन। अमेरिकामा यो ग्रन्थ पढेर स्वामी अभेदानन्द भने एक बंगाली साधु प्रभावित भई सन् १९२२ मा स्वयं हेमिश आएर मूल ग्रन्थको तिब्बती अनुलिपि हेरी दोभाषेको महत्त्वे अध्ययन गरेको थिनो। ईसाले आपनो जबानीमा बौद्धमन्त्रयानबाट मन्त्रसिद्धि पाएको थियो। वास्तवमा ईसाको “सरमन औन द माउण्ट” मा बुद्धको वाणीको समानता देख्न सकिन्छ। भारतको विभिन्न अंचलमा भ्रमण गरेर ईसा आपनो देश फर्केको थियो। त्यसपछि कूपमा चढेपछि उनका शिघ्रहरूले जब उनलाई स्वस्थ गरिसकेपछि, ऊफेरि कश्मीर आएको थियो। बलूचिस्तान र सिन्धुको सीमाको एक ठाउँमा र श्रीनगरको नजीक खानायाची भन्ने ठाउँमा आज पनि ईसाको समाधिमन्दिर पाइन्छ। नेटोबीचको त्यस पुस्तक अंग्रेज सरकारले भारतमा प्रवेश गर्न दिएको थिएन।

१०) दाँतेन—लहानको तत्कालीन नाम ‘अखसाई’ थियो। अखसाईको तत्कालीन राजा बुद्धको परिनिर्बाण को बेला कुशीनगर आएर बडो अध्यात्म भगवान् बुद्धको शरीरको अवशेषको एक भाग अथवा उहाँको एउटा दाँत लिएर आएको थियो। यस बाहेक भगवान् बुद्धका केयो ठूला ठूला माटाका पात्रहरूमध्येबाट एउटा यो राजाले पाएको थियो। यो दुबै ऐतिहासिक अमूल्य बस्तुलाई सुरक्षित राखनको लागि लेहको उत्तरमा एक मन्दिर तथा दाँतेन भन्ने प्वाल नभएको स्तूप बनाइदिएको थियो। मन्दिरमा यो माटोको भिक्षापात्र राखेको थियो भने स्तूपको मिन्न रत्न जडेको सुनको बट्टामा भगवान् बुद्धको यो दाँत समाधिस्थ मरेको थियो। पछि गएर सचारा अशोकको समयमा यो ठाउँ बौद्धबृशनको एक प्रधानकेन्द्र तथा बौद्ध-तीर्थ बन्यो। माथि उल्लेख भएको माटोको

भिक्षापात्र जस्तै ग्रह दुइटा पात्र १६ अ० शताब्दीमा अलेक्जेण्डर कनिङ्हम र उनको सहायक लेपिटेनेट मेजीन खोज गरी निकालेको मध्ये एक मध्यभारतको प्राचीन विदेशमा पाएको थियो भने अर्तै प्राचीन गान्धार अथवा वर्तमान अफगानिस्तानमा पाएको थियो। यी तीनै पात्रको रंग र आकार एक जस्ताछन् तथा यिनीहरू एउटा प्रकारको माटोले बनेकां छन्। लेहको उत्तरमा एक पहाडी गुफामा यो आज पनि सुरक्षित छ।

बौद्ध लहानलाई इस्लाम धर्ममा दीक्षित गर्ने कोशिस सर्योवर्षदेखि चलिआएको छ। रगतले रंगको तरबार लिएर लुटेराहरू जम्मने गरिरहेका छन्। पठाल यारकन्दी र पामीरी लुटेराहरूको दल पहाडका तल रहेका प्रदेशमा लहानीहरूको रगत बगाउँदैछन्। तिनीहरू लुटिए बरबाद भए श्रनि युक्त नुहामा भोकोपेटले सुकेर मरेह गए, तैपनि भगवान् बुद्धको बीजमन्त्र छोडेनन्। बालतितानमा त्यसबेला एक फकीर बंशहा गिपाल्यो अलीरेहको शासन चलिरहेको थियो। यसले त्यस प्राचीन दाँतेन स्तूप फोरेर भगवान् बुद्धको पवित्र दन्तधातुलाई सिन्धुनदीमा फालिदिएको थियो। त्यसबेला लहानमा लूटमार मचाएर धेरैलाई हत्या गरेको थियो। त्यसको खण्डहर आज पनि बालू-पथको यतां उता परिरहेको छ।

सन्त ब्राणी

विवेकरहित वैराग्य हठवादिताको पागलपन हो र केवल शाश्विक ज्ञानबाट त मनुष्य स्वयं नै बबडाउँदै। यसैले जसमा विवेक र वैराग्य दुबै छन्, त्यही पुरुष भाग्यवान् साधु हो।

भयो बोध

- विशुद्धानन्द, छरान

हिमाल पुगे सागर पुगे

तर कतै भएन बोध

अन्तमुखी भई बसे

तब भयो यथार्थ बोध ।

विज्ञान पढे दर्शन छाँट

धर्मग्रन्थ पनि जाँचे

भाषण पनि सुन्ने गरे

तर पनि पाइन सत्य

अज्ञानलाई पन्द्याइहेरे

तब भयो सत्य बोध ।

हिन्दू भए बाढ़ भए

इशाई इस्लाम भए

आधुनिक रुढो बने

तर पनि बुझिन धर्म

चित्तलाई केलाइहेरे

तब भयो धर्म बोध ।

भोकै बसे नाज्ञै बसे

शरीरलाई यातना दिए

सुखभोगमा डुवी हिँडे

तर पनि सुध्रेन कर्म

मिथ्या धारणा छाडी हेरे

तब भयो कर्म बोध ।

मिथु भेटे भोगी ढोके

जुरोहितको चाकरी गरे

ननाजसेवी नेता पूजे

तर मन भएन शान्त

हुम्मालाई त्यागी हेरे

तब भयो आनन्द बोध ।

तीन प्रकारका मिथ्यादृष्टि

- भगवान् बुद्ध

१. संसारमा यस्ता पनि श्रमण ब्राह्मण हुन्दून् जसको यस्तो वाद अथवा दृष्टि हुन्दू कि मानिस सुख दुःख वा यसबाट भिन्न जुन कुनै पनि अनुभव गर्दछ ती सबैको कारण पूर्वकृत कर्म हो ।

२. घेरैजसो यस्ता श्रमण ब्राह्मण पनि हुन्दून् जसको वाद र दृष्टि यस्तो हुन्दू कि मानिस जुन कुनै सुख दुःख अथवा यसभन्दा भिन्न अनुभव गर्दछ ती सबैको कारण ईश्वर हो ।

३. घेरैजसो यस्ता श्रमण ब्राह्मण हुन्दून् जसको वाद र दृष्टि यस्तो हुन्दू कि मानिस जुन कुनै सुख दुःखको अनुभव गर्दछ, ती सबैको कारण नै छैन अर्यात् ती सबै अहेतु अप्रत्यय हुन् ।

प्रार्थना

- बिमला विवश

बालाजू

संसारज्ञानं ततः मतः वयंकाः

स्वने मयेल प्रभु ।

जितः याकंन पार याना व्यु ।

नः सांनं स्वमकु पुसां नं स्वमकु

स्व समाजयागु निन्दा जितः मयेल प्रभु ।

मनः सांनं मकु मपुसांनं मज्यू

स्व समाजयागु नियम जितः मयेल प्रभु ।

न्वाः सां नं मज्यू न्वमवाः से नं मकु

युज्वः गु समाज जितः मयेल प्रभु ।

थः यथे याये दैगु चरित्र मस्यनीगु

उपाय उपदेश जितः व्यु प्रभु ।

ल्वय्

- लक्ष्मी श्रेष्ठ

गुम्हय्सित ल्वय् न्ह्यः वैगु, गुम्हय्सियां न्ह्यः मवैगु ल्वय्,

न्ह्याक्व कुतः या ध्वीके मफैगु, ल्वय्नाप फय् ल्वाकज्याइगु गय् ?

सीधकाः ग्याः गुम्हं थन, सीत गुम्हं वनी पुखुली अन

स्व नं छु धाथे ल्वय् मखुला, सीकि ध्वीकि हे चंचल मन ।

न्यालाः वंपि व्यां लाइगु, तः मिपि फुक व्यां लाइगु

केगु ध्व ल्वचं गय् इमित, भाग्यं खः तक्कर काइगु ।

पापपुण्यया दथुइ सु ! ग्वाराग्वारा तुलाः खैपि दु,

जि हे जक धाइपि यक्व दु, सुयाजक थन न्हां ल्वय् मदु ।

(Continued from the previous issue)

The Buddha, Vishnu and Hinduism

Harischandra L. Singh

Buddhism is not a branch of Hinduism. The Buddha did not believe in various aspects of the Vedas and the Upanishads. The Buddha was against empty rituals and forms of worship among the Hindus, against the exploitation of various classes of society in the name of rituals and worships by the Brahmins. By preaching against ritualism, vain worships of numerous gods and goddesses and by calling everybody to be self-reliant and by asking the people not to believe in the sacred scriptures, the Buddha relieved the people giving hope of life.

One of the reasons of calling Buddhism a branch of Hinduism is the deification of the Buddha and the Bodhisattva ideal in Mahayana Buddhism. But this Bodhisattva ideal is quite different from the Hindu ideal of love, compassion and pity. Theravada Buddhism or monastic muddhism is virtually against compromise with

Hinduism in the pursuit of salvation of the individual self and other beings. It is the incorporation of Hindu ideas and symbaes in Mahayana and Vajrayana that led the Hindus to call Buddhism a branch of Hinduism. But there ar fundamental differences which make Buddhism and Hinduism separate religions.

Buddhism differs from Hinduism in many respects. The Buddha did not believe in the existence of God, personification of gods. The Buddha rejected the spiritual efficacy of external rites and tituals. The understanding of Four Noble Truths and practice of the Eightfold path for the attainment of nobler and purer life and finally for the attainment of Nirvana is the fundamental principle of Buddhism. Buddhism believes in self-purification, attainment of desirelessness through self-control, self-culture and self-realisation. So, Buddhism which champi-

on the Middle path is opposed to self-mortification and practice of severe austerities. It is because of the intellectual tradition of Buddhism that it is called the most philosophical of religions. Again, it is because of the philosophical, ethical and scientific basis of Buddhism that some scholars claim that Buddhism cannot be called a religion in the popular sense of the term. There is no doubt that the Buddha introduced new thought, new approaches to life and the most reliable way to liberation because "the greatest/aim of the Buddha was to free humanity from sufferings." (Rabindranth Tagore, Creative Unity, 1922.)

Radhakrishnan has said that Buddhism was an attempt to achieve a purer Hinduism. It might be called a schism or a heresy because the formative years of Buddhism were spent in the Hindu religious environment. The message of the Buddha was rooted in Hinduism. The Buddha accepted the ideas expressed in the terms like **moksha**, **samsara**, **karma**, and several other ideas of Hinduism. Therefore, R.R. Diwakar says, "It would be a grievous

mistake to think that the Buddha had a clean slate to write on, or that everything before him was crude and primitive and that he was the first law giver. Both these are misconceptions born of ignorance. Though born as a kshatriya prince, the Buddha came in the wake of the Rishis and Munis, the seers and reformers of Indian religious and philosophic thought. (R.R. Diwakar, 1960.)

Inspite of that fact that Buddhism and Hinduism had much in common, Buddhism had contributed to enriching of Hinduism. "The Hindu system of philosophy would have lost much of their depth, interest and value, if they could not assimilate much from Buddhism, and if they were not forced to take an independent stand by its side. (S.N. Gupta) Because of the immense influence of Buddhism upon the Indian thought, the Buddha was regarded as one of the greatest Jnidan thinkers and reformers. In this regard, I like to quote Mahatma Gandhi, "It is my deliberate opinion that the essential part of the teachings of the Buddha now forms an integral

part of Hinduism. It is impossible for Hindu India today to retrace her steps and go behind the great reformation that Gautama Buddha has effected in Hinduism. By his immense sacrifice, by his great renunciation, and by the immaculate purity of his life he left an indelible impress upon Hinduism, and Hinduism owes an eternal debt of gratitude to that great teacher."

The above discussions lead me to say that by projecting the Buddha as an incarnation of Lord Vishnu and by considering Buddhism as a part of Hinduism, we would not only be misrepresenting the life and contribution of the Buddha but also misdirecting the general seekers of knowledge, and students of Buddhist philosophy.

The name of great men cannot be confined to narrow boundaries. The spirit underlying their work and deed has a tendency to cross the barriers or race, caste, colour and nationality. The life and contribution of the Buddha have become a part of world heritage. Therefore, I do not think it wise to project the Buddha as an Avatar of Vishnu or any

other deity or to treat Buddhism as part of greater Hinduism, for the Buddha himself rejected any such exceptional claims for himself and for his apostles, being satisfied with having been a man on earth, which, according to him, is the highest form of being in the world, potentially, and is, even in reality, high above all angels and above all gods such as they were in his time." (Max Mueller: Ramakrishna: His Life and Sayings.)

Thought

When an angry, malicious thought, a sinful and evil inclination arises in a man, let him throw it away from him, drive it off, destroy it, make it that it shall cease to be.

- **Sabbasva sutta**

श्रीष्ट गतिविष्णु

[नेपालीभाषा]

बुद्धपूजा

२०४६ आषाढ १, काठमाडौं

यहाँको आनन्दकुटी विहारमा नियमित पूर्णिमा दिवसको उपलक्ष्यमा पंचशील प्रार्थना एवं बुद्धपूजा भएर उपासक उपासिकाहरूमा जलपान एवं मिथुसंघका लाभि भोजनप्रदान भयो । आनन्दकुटी दायकसभा, आनन्दकुटी विहारगुठी र आनन्दभूमि पत्रिका आनन्दकुटी विहारका सूजनशील एकाइहरू हुन् । बुद्धासन चिरस्थायीको लागि समर्पित आनन्दकुटी विहारका कार्यक्रमहरूमध्ये प्रत्येक पूर्णिमाको कार्यक्रम धार्मिक चेतना जगाउन अत्युपयोगी कार्यक्रम रहेको छ । कार्यक्रमको निरन्तरता नै यसको विशेषता हो । सो दिन धर्मदेशनाका साथै बुद्धका व्यक्तित्व-माथि विशेष प्रकाश पारिएको थियो ।

विश्वशान्तिपूजा

२०४६ जेठ १, काठमाडौं-

भगवान् बुद्धको २५३६ ई० ज्येन्तीको उपलक्ष्यमा नेपाल बौद्धसमाज र मैत्री विहारको संयुक्त आयोजनामा स्वयम्भूको मैत्री विहारमा विश्वशान्तिपूजाको आयोजना भयो । ने.का.का सर्वमान्य नेता गणेशमानसिंहको प्रमुख अतिथिमा मैत्री विहारका अध्यक्ष मिथु सुमित्रसंघको सभापतित्वमा भएको त्यस पूजासमारोहमा लिपिविशेषज्ञ हेमराज शाक्यले स्वयम्भूको विशेषतामाथि प्रकाश पार्दै भगवान् बुद्धको विश्वमाथिको देनको चर्चा गर्नुभयो । सोही उपलक्ष्यमा नेपाल बौद्धसमाजका संस्थापक प्रेमबहादुर

शाक्यले बौद्धआस्था नै विश्वशान्तिको मूल आधार है भन्दै नेपाली बौद्धहरूमा सुशीलता रहेको ले नै नेपालमा शान्तिको प्रतिस्थापन भइरहेको हो भन्नुभयो । त्यस्तै मन्तव्य प्रकट गर्दै सुवर्ण शाक्यले मनसा बाचा कर्मचा पालन गर्न सकिएमा पंचशीलमात्र नै पनि सुख र शान्तिको लागि प्रशस्त उपाय हुन सक्ने कुरा बताउनुभयो ।

विहार संरक्षण गुठीको स्थापना

२०४६ जेठ २८, काठमाडौं-

नेपालको सम्पदामा विहारको महत्वपूर्ण स्थान रहेतापनि आधुनिकीकरणको नाममा भौतिक एवं सांस्कृतिक पक्षमा परिवर्तन भइरहेको कुरालाई ध्यानमा राखे विहारको भौतिक एवं सांस्कृतिक पक्षमा न्हास आउन नदिने उहो शब्दले नेपाल हेरिएज सोसाइटीका अध्यक्ष कम शाक्यको अध्यक्षतामा बरिष्ठ इतिहासकार, विशेषज्ञ, इन्जिनियर, समाजसेवी एवं विहार प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा बसेको बैठकले नेपाल विहार संरक्षण गुठीको स्थापना गरेको छ । ३८ ज्ञा संस्थापक सदस्य रहेको त्यस गुठीको लोकदर्शन वज्राचार्यको अध्यक्षतामा १३ सदस्यीय तदर्थ समिति गठन गरिएको छ । सो समितिको उपाध्यक्षमा प्रयागराजसि सुवाल र सचिवमा सुवर्ण शाक्य रहनुभएको छ ।

यस्तै दुइज्ञा सहस्रचिवमा प्रशासनतर्फ उकेशराज भुजूर प्राविधिकतर्फ यादीरत्न वज्राचार्य रहनुभएको छ । कोषाध्यक्ष र कानूनीतत्त्वाकारमाक्रमशः बोधिवज्र वज्राचार्य तथा सर्वज्ञतत्त्व तुलाधर रहनुभएको छ । अरु सदरथहरू

नुदशंनराज तिवारी, बुद्धिराज वज्राचायं, भीनबहादुर
ल्ल, तेजरत्न ताम्राकार, डा. भूवन वज्राचायं र रम-
जि वज्राचायं रहनुभएको छ ।

यस नवगठित गुडीलाई ६ महिनाभित्रमा स्वतन्त्र-
त्वले क्रियाशील बनाउनको लागि खोत एवं साधनको
वस्था गर्ने र सो अवधिभरको लागि नेपाल हेरिटेज
सोसाइटीले सचिवालयसेवा, भौतिक सुविधा एवं केही
इसम्म आर्थिक टेवा पनि प्रदान गर्ने र तत्पश्चात् सो
डूको सोसाइटीसेंग संस्थागत सम्बन्धमात्र काथम राख्ने
वस्थाको तर्जुमा गरिने भएको छ ।

पुरस्कार वितरण समारोह संपन्न

२०४६ आषाढ २० गते, ललितपुर-

यहाँको पटको स्थिति माणिमण्डप विहारमा अखिल
नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा संचालित नेपाल बौद्ध
परियति शिक्षाको बुद्धसंबत् २५३५ को २६ ओं समूहको
वरीकामा बोर्ड थेणीमा उसीर्ण विद्यार्थीहरूलाई प्रमाणपत्र
द्वारा पुरस्कार वितरण गर्दै प्रमुख अतिथि माननीय शिक्षा
द्वारा संस्कृति मन्त्री गोविन्दराज जोशीले बुद्धको जन्मस्थल
नम्भिनीमा बौद्धशिक्षा अध्ययन अध्यापनको निमित्त एउटा
शिक्षणसंस्थाको स्थापना गर्नुपर्ने कुरा बताउँदै बुद्धको
शिक्षा प्रचार प्रसारमा हासी अप्रसर हुनुपर्ने कुरा बताउनु-
च्छ्यो ।

अखिल नेपाल भिक्षुमहासंघका आजीवन धर्मानु-
सासक अरिय धर्मरक्षित नेपाल बुद्धशासन बंसालंकार
निर संघमहानायक श्रगमहापणिङ्गत भिक्षु प्रज्ञानन्द महा-
विरको समाप्तित्वमा पंचशील प्रार्थनाबाट शुरू गरिए-
को उक्त समामा नेपाल बौद्ध परियति समितिका शिक्षा-
कल भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले स्वागतभाषण गर्नुहुँदै
परियति शिक्षा बौद्धहरूलाई मात्र तर्भ सबैको निमित्त हो
इबुद्धको देशमा बुद्धधर्म अध्ययन गर्ने एउटा शिक्षणसंस्था-

सम्म नम्भएको मा यसप्रति श्री ५ को सरकारको ठोस
योगदान हुनुपर्छ भन्नुभयो । यस्ते समितिका केन्द्रीय
परीक्षानियन्त्रक भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरले प्रतिवेदन
प्रस्तुत गर्नुभयो । उक्त प्रतिवेदन अनुसार १० बटा
परीक्षाकेन्द्रहरूबाट सबै तहको परीक्षामा जम्मा २६८ जना
विद्यार्थीहरू उसीर्ण भएको मा १७ जना बोर्ड थेणीमा
उसीर्ण भएका छन् । सो बेला प्रा. गणेश मालीले समाज-
मा हिसा, भय र प्रातंक एवं भृष्टाचार अनाचारको
वातावरणलाई शमन गर्नेमा परियति शिक्षाले अचक
ओषधीको रूपमा भूमिका निभाउन सक्ने कुरा बताउनु-
भयो । यस्ते अभिभावकहरूको तर्फबाट इन्द्रराज शाक्यले
पंचशीललाई सबैले व्यवहारमा उतानुपर्ने कुरा बताउनु-
भयो । विद्यार्थीहरूको तर्फबाट बोर्ड थेणीमा उसीर्ण हुने
अनगारिका अभया र विमल चित्रकारद्वारा आफ आफ्नो
मन्त्रध्य व्यक्त भयो र समितिका कार्यसम्बन्ध सचिव
भिक्षु शीलमद्वारा धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थियो ।

शान्तिपदयात्रा गरी बुद्धजयन्ती मनाइयो

२०४६ जेठ ३, भक्तपुर-

यहाँको नगदेश बौद्धसमूह तथा सानोठिमी युनेस्को
बलबको संयुक्त आयोजनामा महामानव भगवान् बुद्धको
२५३६ ओं जयन्ती प्रभातफेरी र शान्तिपदयात्रा गरी
मनाइयो । श्रामजेर तपस्सी धम्मसमझ शीलप्रार्थना गरी
शुरू गरिएको सो बेला समूहका प्रतिनिधि कृष्णकुमार
प्रजापतीले वर्तमान परिस्थितिमा शीलको अति आवश्यक-
ता रहेको कुरा बताउँदै बुद्धधर्म र दर्शन सम्बन्धमा व्या-
ख्या गर्नुभयो । समाप्तिको आसनबाट बलबका अध्यक्षले
भगवान् बुद्धको महिमा बताउनुभयो ।

विहार निमणिकार्यका लागि सहयोग

२०४६ आषाढ २, सुनसरी-

सबैको सहयोगबाट यहाँको बुद्धविहार निर्माण

भइरहेको मा यस वर्ष चन्द्रा दिई सहयोग गर्नेहरूमा थप हुन आएको छ । जम्मा ३०६१३।७७ चन्द्रा प्राप्त भएको मध्ये स्टील हार्डवयर प्रा.लि. पाटनबाट २०१।-, मनिका तामाङ्क कालिम्पोडबाट १८६।४८, रुकिमणी मोक्तान धरानबाट १७०।- धरानबाट १६६।६८ दिने तीनजनामा कुशान मोक्तान, काशीरत्न शाक्य र मार्गरेट लामा, १५१।- प्रदान गर्नेमा प्राणमाया तुलाधर लगनखेल, पुल्चोकका बेटीमाया शाक्य, पुतलीबजारकी गणेशलक्ष्मी सेलर, धरानका रामशीला जोशी, कालिलाल भीमलक्ष्मी भोजपुर भगवान् दानश्रेष्ठ र इन्द्रलाल नकर्मी त्रिपुरेश्वर, मदन शिल्पकार नःबहाल, भीनाशोभा धरान, हीराकाजि कंसाकार ठमेल, शंकर बजाचार्य धरानबाट १५०।- धरानबाट सन्तमाया, चण्डेश्वरी ताम्राकार, बिखा निम्बू, नारायण-सुन्दर श्रेष्ठ, अष्ट शाक्य, केशरीप्रसाद श्रेष्ठ, केशरी श्रेष्ठबाट जनही १२५।-, हीरादेवी शाक्य लाजिम्पाटबाट १५२।-, गंगाहोमा स्थापित टेबहालबाट १३०।- धरानका विश्वरत्न शाक्य, लाजिम्पाटका देवीलाल तुलाधरबाट जनही १२०।-, धरानका रमेश तुलाधर नरबहादुर तुलाधरबाट जनही १२१।-, धरानका सुधीर-कुमार ताम्राकारबाट १२२।- काठमाडौं आनन्दकुटीबाट ११४।२५, धरानका चिरिकाजि शाक्य, पिरखलाल विश्वकर्मा, कैलाश जोशी, स्व. रामकृष्ण रंजितकार, किरण ताम्राकार, पुरुषोत्तम गोयन्का, विराटनगरका वैजयन्ती श्रेष्ठ र श्रेष्ठशोक श्रेष्ठबाट जनही १११।- दमकका बोधराज ताम्राकार, धरानका लक्ष्मी राई, किशोर शाक्य, धर्मसिंह लामा, अभिनवका श्रेष्ठ, सुन्दर श्रेष्ठ, साकली ताम्राकार, सन्दिरा ताम्राकार, सम्पूर्ण ताम्राकार, डम्बरकुमारी ताम्राकार, किन्डोलका अनगारिका सुभित्रा, लाजिम्पाटका लेखप्रभा तुलाधर, पाटनका विशाल काठउद्योग, मोहन-बास सामुकेशरी, धरानका शारदा राई, महाराजगंजकी

आ. किसा गौतमी, लगनखेलका नयानी, काठमाडौंका रत्नकाजी ताम्राकार, सिद्धिवहादुर मानधर, प्रेमा गुरुमा, धरानका नंगादेवी तुलाधर, लालदेवी लामाबाट जनही १०५।- पाटनका गोविन्द ताम्राकार हीराकाजी सुजिकार, धरानका रेणुका सुब्बा, बज्रकुमार बज्राचार्य, मदनकुमार उदासबाट जनही ११०।-, काठमाडौंका जगतरत्न तुलाधर धरानका तीर्थ योजनबाट जनही १२०।-, धरानका जमुनाबाट १०४।-, धरानका धनकृष्णा ताम्राकार, विषु श्रेष्ठबाट जनही १०३।- धरानबाट रामबहादुर राई, काठमाडौंबाट चन्द्रप्रभा श्रेष्ठबाट जनही १०२।- विराटनगरका मायादेवी ताम्राकारबाट १०६।- यस्तै जनही रु. १०१।- दिनेमा १६४ जना र जनही रु. १००।- दिनेमा १३ जना रहेका छन् ।

बुद्धजयन्तीमा साप्ताहिक कार्यक्रम

२०४६ वैशाख २८, चैनपुर-

यहाँको बोधिसत्त्वविहारमा २५३७ ओं बुद्धजयन्ती सप्ताहव्यापी कार्यक्रम सहित संपन्न भएको छ । बुद्धपूजा, शीलप्रार्थना र धार्मिक प्रवचन समेत भएको त्यस कार्यक्रममा चन्द्रज्योति शाक्य, सुश्री सुमनादेवी शाक्य, सुश्री रत्न-कुमारी शाक्य, राजकुमार शाक्य, सुश्री बुद्धलक्ष्मी शाक्य, सुश्री विश्वलक्ष्मी शाक्य, सुधन शाक्य, श्रीमती कृष्णकुमारी शाक्य र सुश्री दिलकुमारी शाक्यबाट द्वर्धमका विविध पक्षमा प्रकाश पारिनुका साथे भिक्षुद्वय कोलित र अद्धातिस्सवाट धर्मदेशना भएको त्यस कार्यक्रममा बुद्धप्रतिमा सहितको शोभायादा तथा विभिन्न खेलहरू समेत भई दानप्रदान पनि भएको थियो ।

शोकसभा

२०४६ जेठ २६, चैनपुर-

यहाँको बोधिसत्त्वविहारमा बीद्रमहिलामंडल

कर्णकुमारी वज्राचार्यको निधनमा परिद्वाणपाठ, १
मौनधारण र दुःखसंतप्त परिवारमा समवेदना व्यक्त
हो। सो बेला संघकी अध्यक्ष सुमनादेवी शाक्य र
द्विजयोति शाक्यले दिवंगत कर्णकुमारीको देनबारे चर्चा
हो।

[नेपालभाषा]

बाधिक समारोह जुल

१११२ तद्व्याध्व १५, पाल्पा-

थनया महाबोधिविहारया बाधिक समारोह
न्हृयंव्या ज्याइङ्गः छुनाः वज्राचार्यकल । भिक्षु विमलानन्द
शीसप्रार्थना व बुद्धपूजा जूनु उगु व्यलय भिक्षु
न्हृयुणिक महास्थविरं धर्मदेशना यासे धैविजयात् । 'धर्म
उगु व्यावहारिक जीवनय् द्ययलाः जीवनसकल यायेया
न्हृयत उवीमाः अले जक वर्तमान जीवनय् हे बांलाःगु फल
मत उवी ।

थुगु हे व्यलय उगु विहारया महिला बोद्ध समिति
वयंगु युया बोद्धसंव्य प्यदे वयंगु खः । ज्ञानमाला
नवत नं जू गुया नापं संघया सचिव विजयरत्न वज्राचार्य
न्हृयत समिति प्रतिवेदन व समितिया सचिव सुश्री सुमना
वयावु ग्राधिक प्रतिवेदन नं प्रस्तुत जुल । महाचेत्य
ज्ञानमाला स्त्राया अध्यक्ष कृष्णप्रसाद शाक्य,
नवत विहार ज्ञानमाला संघया अध्यक्ष देवेन्द्रमान शाक्य,
वयसमा शाखाया अध्यक्ष चिनियालाल वज्राचार्य व
न्हृयहिला संघया राहताहुकार प्रा. छत्रराज शाक्यपित
वयावु बारे मंतुता प्वाक्षिजयात । श्रीमती पूर्णमाया
वयावु ग्राधिकार्याव ज्ञानपन जूगु उगु व्यलय बोद्ध संघया

कर्णकारिणी समितिया न्हृदुजःपि अध्यक्ष सुवर्णमुति शाक्य,
उपाध्यक्ष भानुकुमार वज्राचार्य, सचिव प्रचण्डमान शाक्य,
कोषाध्यक्ष प्रवीण वज्राचार्य प्रमुख सकलसित भिक्षु
विमलानन्द मस्याविरपाखे शपथग्रहण याकाविजयात ।

बिच्चाःमुज्ज्या जुल

१११२ तद्व्याध्व १०, ये-

ज्ञानमाला भजनखलः स्वयम्भूया ग्रसालय् थनया
स्वयम्भूसतलय् दिवंगत लोकरत्न उपासक व कविरत्न
सिद्धिचरण श्रेष्ठया लुमन्तिइ छाँ भिनेट मौनधारणा याना:
विच्चाः मुज्ज्या यात । अुव्यलय खलःया सचिव किरण-
कुमार जोशी लोकरत्न उपासकया देन न्हृव्यवसे राणाकालय्
सफू पिथनेगु अपराध तायेकीगु बखतय् नं सिपूच्च श्यंक
वनाः ज्ञानमाला भजनया पाइडुलिपि व्यनाः भिक्षु धम्मा-
लोकपाखे दकलय् न्हृपांगु ज्ञानमाला सफू पिथनेगु ज्यापु
तिबः जगु खे न्हृयतेसे कविरत्न सिद्धिचरण ज्ञानमालायात
भजन विया: तिबः व्यू खे न्हृयतादिल । नापं वयक्तलं
कार्यकारिणी तमिति पारित याःगु विच्चाःहायेकान्पो नं
द्वनाः न्यंकादिल ।

बुद्धजयन्ती हन

१११२ तद्व्याध्व १५, भारत-

थनया मद्रासय् बुद्धधर्म सजम्या ग्रसालय् बुद्ध-
जयन्तीया लसताय् न्हृपांगु बोद्धसभा जूल । उगु लसताय्
मद्रासया नवत हस्पिटल रोडय बुद्धविहार छाँ नं स्वन ।
आयेहे तुँ डा. बाबासाहेब अम्बेदकरया गुण लुम्का: नेहु
स्टेडियमनिसे बुद्धविहारतक छाँ शीभायाद्वा नं जुल ।

गुनया खः

छी सकले दुर्देन प्राणी खः, अये नं छीसं स्वीतं थःया सिवय् अलि दुवलंमह धमाः तायेके

अशोकया 'हिदवुधेजाते' स 'बुधया' मतलब

Postage Stamp

To

'बुध' पात औसं बुद्ध' धायेगु यानाच्चना ।
पानिइ न 'बुद्ध' हे खः तर अशोकया अभिनेखय
'बुधसके', 'बुधस', 'बुधसि', 'बुधेन' धकाः प्यथाय
'बुद्ध' ल्वेवः ल्वयन् । तःयाय् 'ध' जक दु, 'द्ध'
मदु । उकि थुकीया अर्य साधारण कथं स्यूम्ह वा
प्येन् अर्थतत्प व अष्टांगमार्ग यःयम्ह हे ल्वोका:
सीका: थ्वीका: विज्याम्ह खः । 'बुद्ध' वैत धाइ
गुम्हसिनं यम्ह हे वोधिज्ञान ल्वीका: सीका: थ्वीका
विज्यात । सम्बोधिप्राप्ति बुद्ध शाकबूनिका
निम्ति न्हापा न्वने मनंनिगु ख धैगु धर्मचक्रसूत्रं
नं स्पष्ट या: । उकि बुद्धधर्म धैगु मौलिक खः
गुगु न्हापायागु छु धर्मया शाकाधर्मं मखु ।

- विज्ञु सुदर्शन

संतरण हुन नमर्मा फ्रित्ति प्रातुर्दृश्या ।

"एवं दध्यमि"

प्रत्यमंडल ।
क्रात्माइ ।

६००६
१९७१